

KIURUVEDEN TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖ

Taajaman osayleiskaavan tarkistuksen ja päivityksen taustaselvitys

Kiuruveden kaupunki Tekninen palvelukeskus 2017
Kaavoittaja Mirja Nuutinen

Rakennetun ympäristön historiaa

Esihistoriallinen aika	4
1500-luku	4
Ensimmäiset pysyvät asukkaat	4
1600-1700-luvut	5
Kirkko Kiurujärven rantaan	5
1800-luku	6
Vesiväylät kulkureitteinä	6
Oma kirkkoherrakunta	7
Kunta ja seurakunta erosivat	8
Ensimmäiset maakaupat	8
1900-luvun alku	9
Puutalokirkonkylä	9
Taajaväkinen yhdyskunta	10
Osuuskaupasta erikoisliikkeisiin	10
Meijeri ja saha	12
Rautatie syrjäytti laivaliikenteen	13
Ajanvietettä, sivistystä ja aatteita	14
1940-1950-luvut	15
Jälleenrakentamisen aika	16
Vilkasta julkista rakentamista	17
Osulan liikekeskus ja tori saivat muotonsa	17
Vaativatonta teollisuutta	18
1960-luku	18
Kaavoittamalla voimakasta kuntakeskusta	18
Panostuksia julkiseen rakentamiseen	20
Infrastruktuuri kehittämiskohteena	20
1970-1980-luvut	22
Rakentamisen painopiste taajamassa	22
Taajama kasvaa	23
Elinkeinoelämä monipuolistuu	25
Yhteislaitumesta urheilualueeksi	26
Huomio puistokulttuuriin	26
1990- ja 2000-luvut	27
Merkittäviä julkisia rakennushankkeita	27
Monipuolista yritysrakentamista	28
Pientalorakentaminen hiljenee	29
Katse ympäristöön	30
Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet	31
Valtakunnallisesti merkittävät kohteet	31
1. Rautatieasema	31
Maakunnallisesti merkittävät kohteet	33
2. Osulan vanha liikekeskus	33
• <i>Vanha Säästöpankki</i>	34
• <i>Osula</i>	35
• <i>Pankkila</i>	35
• <i>Evangelisluterilainen kirkko</i>	36

3.	Nivan koulurakennukset ja lähiympäristö	36
	• <i>Puistola</i>	36
	• <i>Ortodoksinen kirkko</i>	37
	• <i>Nivan koulu ja opettajien asunnot</i>	37
4.	Tori	38
5.	Hautausmaa ja kotiseutumuseo	39
	• <i>Vanha hautausmaa</i>	39
	• <i>Kellotapuli</i>	39
	• <i>Kotiseutumuseo</i>	40
6.	Kaupungintalo	41
7.	Rovastin pappila	41
8.	Vanha pappila	42
	Paikallisesti merkittävät kohteet	43
9.	Käsityöasema Pirtala	43
10.	Pössilä ja sairaala	44
11.	Yläaste	44
12.	Vanhainkoti Virranranta	45
13.	Onnela Toivola	45
14.	Osuuspankki	46
15.	Toritalo	46
16.	Seuratupa	47
17.	Harjukatu	47
18.	Viskaalinmutka	48
19.	Kaivola	49
20.	Niemelä	49
21.	Piispala	49
22.	Pirilä	50
23.	Vainoniemi	50
24.	Veikkola / Päivärinne	50
25.	Yhtiöntalo	51
26.	Nälkään kuolleiden hautausmaa	51
	Muut inventoidut kohteet	52
27.	Paloasema	52
28.	Matkustajakoti Tapiola	53
29.	Suoja	53
30.	Korkeakangas	54
31.	Hakala	54
32.	Vanha meijeri	54
	Lähteet	55

Taustaselvityksen lähtökohtana on ollut päivittää ja täydentää v. 2005 laadittuun taajaman osayleiskaavaan liittyvää selvitystä ”Kiuruveden taajaman historiallista taustaa”. Selvitystä käytetään taajaman osayleiskaavan päivityksen ja tarkistamisen perusselvitysaineistona.

Rakennetun ympäristön historiaa

Esihistoriallinen aika

Muinais-Kiurujärvi peitti nykyisen taajama-alueen 8000 vuotta sitten. (Kuva: Kylien Savut)

Jääkausi päättyi noin 9000 vuotta sitten, kun mannerjää alkoi vetäytyä kaakosta luoteeseen. Jään sulaessa maa-alueet jäivät veden peittoon. Kiurujärven kohdalla vettä oli enimmillään lähes 100 m. Puristuksissa ollut maanpinta alkoi vähitellen kohota - voimakkaammin luoteessa kuin kaakossa, jolloin maanpinta kallistui. Kiuruveden länsirajalle muodostui Suomenselän vedenjakaja.

Vuoksen vesistön järvet alkoivat muotoutua 8000 vuotta sitten. Jääkauden jälkeen syntynyt muinais-Kiurujärvi ulottui laajalle alueelle peittäen nykyisen taajama-alueen. Nykyiseen Kiurujärveen verrattuna veden pinta oli noin 30 metriä korkeammalla eli korkeustasossa + 110-120 mmpy. Ylä-Savon vedet virtasivat Iisalmen ja Runnin kautta Kiuruvedelle ja edelleen Pielaveden kautta luoteeseen. Maan kohoamisen seurauksena Saimaan vesistöallas kallistui vähitellen etelään päin. Suur-Saimaa alkoi purkautua Vuoksen kautta Suomenlahteen noin 5000 vuotta sitten, ja vähitellen Ylä-Savon järvet alkoivat pienentyä ja madaltua. Veden laskiessa ensimmäisinä paljastuivat Korkeakangas, Ahonpäänharjanne, kaupungintalon kumpare ja kellotapulin seutu.

Ensimmäiset ihmiset tulivat Ylä-Savon alueelle joko merellisen vaiheen lopulla tai järvimuodostuksen alkuvaiheessa. Merkkinä muinaisten ihmisten toiminnasta ja asuinpaikoista on Kiuruvedeltä löydetty 75 kiinteää muinaisjäännettä. Myös esinelöytöjä on tehty runsaasti. Taajama-alue on ollut lähes kokonaisuudessaan 120 m korkeustason alapuolella, joten se on ollut koko alueeltaan muinaisen Saimaan rantojen piirissä.

Taajaman alueelta ei ole löydetty kiinteitä muinaisjäänneksiä, mutta useita esinelöytöjä on tehty. Esinelöytöjä ei ole tarkemmin paikannettu. Kuorevirran suulta on löydetty (1902) tasataltta, pappilan maalta (mahdollisesti Lapinsaaresta, 1931) kivitua, Kettulan tilalta Sirkkunen-nimisestä korttelista kourutaltoa (1984), nykyisen kaupungintalon läheltä tasataltta (1895) ja rovastin pappilan maalta Kivipuron torpan peltoista (1925) kivitälttä.

Metallikausien löydöt viittaavat siihen, että alueet ovat olleet pyyntimiesten leiripaikkoja, eikä niissä ole ollut ympärivuotista asutusta. Pronssikaudesta rautakauteen maassamme on ollut suomalaisia asukkaita. Lappalaisperäinen asutus alkoi Ylä-Savossa noin vuoden 1000 tienoilla, mutta väistyi pohjoiseen päin suomalaisten uudisasutuksen tieltä 1600-luvun puoliväliin mennessä, vaikkakin osa jäi asumaan paikalleen. Jälkeen jäi lappalaisperäistä nimitystä kuten Lapinsaari.

1500-luku

Ensimmäiset pysyvät asukkaat

Metsästelevät ja kalastelevat eränkävijät tulivat vesireittejä pitkin etelästä. Ylä-Savoon tekivät ensimmäisiä eräretkiä hämäläiset, mutta alueella liikkui myös karjalaisia ja savolaisia. Savon ja Hämeen raja oli näillä seuduilla varsin häilyvä, ja heimojen välisiä rajakahakoita syntyikin usein. Maanselkä oli luonnollinen pohjoisraja Savon ja Pohjanmaan välillä, Oulujärven seutu taas kuului karjalaisille. Savolaisista tuli sittemmin Ylä-Savon pysyviä asuttajia, mihin vaikutti Etelä-Savon voimakas väestönlisäys 1500-luvun alkuvuosina.

Ensimmäiset tiedot vakinaisesta asutuksesta on saatu verollepanosta vuodelta 1541. Tuolloin Kiuruvedellä asui 40-50 henkeä. 1550-luvulla Kiuruvedellä oli seitsemän taloa, joista neljä Kiurujärven ympäristössä. Kiurujärven länsirannalla nykyisen Härkölänniemen seutuvilla oli Luhmäen talo, joka kuului Henrik Heikuriselle ja Tahvo Rottiselle. Taloa verotettiin ensi kerran vuonna 1552. Talo oli alkuaan Juvan Rottilan erämaita.

1600-1700-luvut

Kirkko Kiurujärven rantaan

Väestöolot vaihtelivat suuresti nälkävuosien ja sotien mukaan. Vuoden 1625 myllyluettelon mukaan Kiuruveden alueella oli 38 ruokakuntaa, joihin kuului 99 aikuista henkilöä. 1700-luvun loppupuolelle tultaessa Kiuruveden alueen väestömäärä kasvoi noin 1800 asukkaaseen.

Kuopion pitäjän pohjoisin osa muodostettiin v. 1627 itsenäiseksi Iisalmen kirkkopitäjäksi, johon myös Kiuruveden alue kuului. Kiuruvetisille kirkkomatka Iidensalmen itärannalle rakennettuun kirkkoon oli pitkä ja vaivalloinen, ja niinpä joukko Remekselän seudun asukkaita ilmoitti v. 1762 aikovansa rakentaa kirkon Kiurumäkeen Kiuruveden Pohjan kylään. Kiuruveden pitäjä erotettiin Iisalimesta kappeliseurakunnaksi v. 1763.

Kiuruveden kirkonkylän alkuna oli monien kirkonkylien tapaan kirkon ja pappilan rakentaminen. Pieni puinen ristikirkko rakennettiin v. 1768 nykyisen sankarihaudan ja kellotapulin väliselle alueelle vesireitin tuntumaan, missä oli hautausmaaksi soveltuvaa hiekkaisaa aluetta. Vanhan tapulin runkorakenteet ovat ensimmäisen kirkon ajalta. Kirkkotarhaa ympäröi hirsiaita, ja kirkkotarhassa oli kaksi paanukattoista porttirakennusta.

Vanha pappila. (Kiuruveden Kotiseutu-yhdistyksen kuva-arkisto)

Kappalaisen virkataloa varten ostettiin Hyvölänniemen tila (Kiuruvesi n:o 6) Antti ja Lauri Hyväriseltä. Tilan päärakennus sijaitsi nykyisestä pappilasta rantaan päin. Tilalla oli aikaisemmin Karjalan rakuunarykmenttiin kuuluvan Ylä-Savon komppanian kersantin virkatalo. Tilan maille rakennettiin myös lukkarin virkatalo, Härkölänniemi, joka isojaossa erotettiin kappalaispappilan maista.

Kettulan tilalla Kiurujärven rannalla asui Kiiskisiä, Mustosia (1664) ja Partasia (1695). Kettuset ja heidän vävynsä Hyvärinen perustivat v. 1720 talon nykyisen Rovastin pappilan läheisyyteen. Kettuset muuttivat 1700-1800-lukujen taitteessa Kaijanlammille, minkä jälkeen Kettula jakautui ja se myytiin seurakunnalle.

Asutuksen levitessä maanomistusoloja selkeytettiin isojaolla, joka pantiin toimeen v. 1775. Tuolloin kylät muodostettiin uudelleen. Kirkonkylä kuului Kiuruveden kylään, osittain myös Niemiskylään.

Karttapiirros vuoden 1779 kartan pohjalta (Charta n:o 4 Kiuruvesi Hackaniemi och Konola Mäki Byars Ägor uti Cuopio Län och Idensalmi Sockn Belägne Aftmätte 1779).

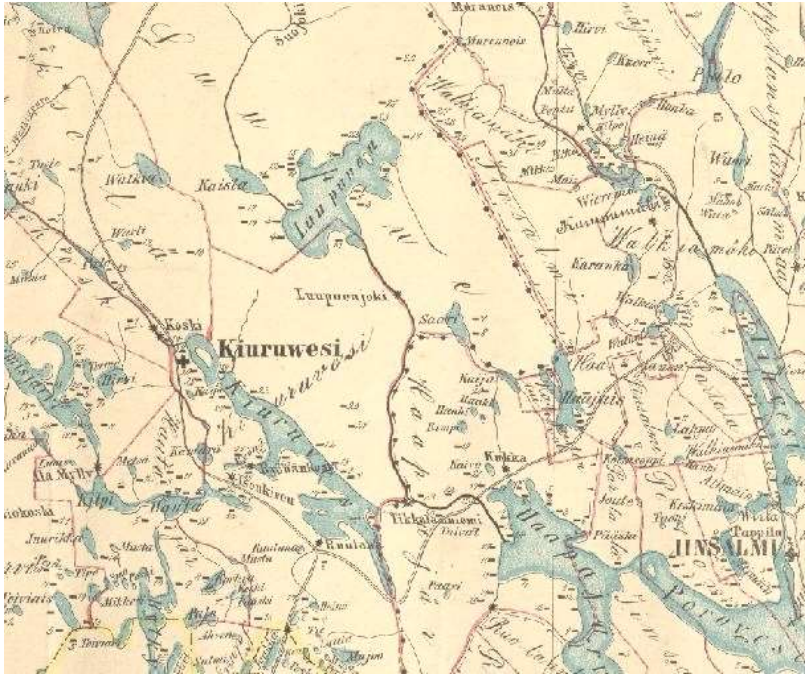
Karttaan on merkitty niittyalueet Vehkapuron varressa (nykyisen Iisalmi-Ylivieska-radan paikalla) "Wecka Puron Niittu", Hovinpellon alueella "Neva Niittu", Kuorevirran varrella "Coske Joen Niittu", nykyisen vanhainkodin paikalla Kiurujärven rannassa "Pellon Alus Niittu", Raivaajapuiston kohdalla "Kyrkon Alus Raivio", Hyvölälahdessa "Hövälä Lahden Niittu", Hyvölänniemessä "Alango Niittu" ja Härkölänniemessä "Kaisla Niittu" sekä "Suo Lahden Niittu". Kartassa näkyy myös sinivihreänä alueena alava painanne, joka ulottuu Kaijanlammin seuduilta nykyisen linja-autoaseman kohdalle ja Nivanniitylle. Viimeksi mainittujen välille jää pieni kannas nykyisten ylä- ja alakoulujen kohdalla. Polustot ovat nykyisten Kirkkoharjuntien, Kirkkokadun ja Nivankadun paikalla. Kartassa näkyvät myös Vanhan pappilan, Hyvölälahden ja Härkölänniemien paikat sekä nykyisen Rovastin pappilan paikalla sijainnut Kettula.

1800-luku

Vesiväylät kulkureitteinä

Tiestöä ei juuri ollut pitkälle 1800-luvulle. Maakunnan tärkein tie, Oulun tie, rakennettiin 1600-1700-luvuilla Savonlinnasta Kuopioon ja Iisalmen kautta edelleen Ouluun saakka. Tälle tielle oli 1700-luvulla yhteys Runnilta Haajaisten kautta. Tietä jatkettiin 1800-luvun vaihteessa Tikkalanniemeen ja 1800-luvun puolivälissä Kiurujärven eteläpuolitse kirkonkylään saakka. Kirkonkylään tie tuli nykyistä Kirkkoharjuntietä ja Kirkkokatua pitkin.

Vesiväylät toimivat kulkuväylinä ja kauppareitteinä. Ensimmäinen laiva, siipirasalus Seura, kävi Kiuruvedellä v. 1868. Varsinaisen laivaliikenteen käynnisti v. 1876 perustettu Iisalmen ja Kiuruveden Höyryvenhe Yhtiö. Laivaliikenne vilkastui vasta Saarikosken kanavan myötä v. 1907.

G. Thilénin Kuopion läänin kartta. 1852-1856. Kartassa näkyy Kiuruveden ensimmäinen tie Runnilta Kiurujärven eteläpuolitse kirkolle. (Maanmittauslaitos)

Oma kirkkoherrakunta

Ensimmäinen kirkko rappetui ja pitäjänkokouksessa v. 1844 päätettiin rakentaa uusi kirkko. Aluksi sitä harkittiin rakennettavaksi Vanhan Pappilan taakse Mäntyniemeen, minne oli v. 1810 perustettu hautausmaa. Kirkko rakennettiin kuitenkin entisen viereen. Työ annettiin rakennusmestari Taneli Kuonalle Haapajärveltä. Kirkko valmistui v. 1852. Mäntyniemen hautausmaa osoittautui kivikkoiseksi ja sitä käytettiin luultavasti vain 1860-luvun näikävuosien aikana. Kirkon ympärillä olevaa kirkkomaata laajennettiin 1800-luvun lopulla nykyisen sankarihauta-alueen eteläpuolelle. Kiuruveden kappelikunta erosi lialmesta omaksi kirkkoherrakunnakseen v. 1862.

Kiuruveden toinen kirkko rakennettiin v. 1852. (Kiuruveden Kotiseutuyhdistyksen kuva-arkisto)

Rovastin pappila. (Kiuruveden Kotiseutuyhdistyksen kuva-arkisto)

Seuratupa siirrettiin v. 1873 pappilan maalle. Kuva v. 1913 herättäjäjuhlien ajalta. (Kuru-veden Kotiseutuyhdistyksen kuva-arkisto)

Herännäisyys vaikutti Kiuruvedellä 1700-luvun lopulta alkaen voimakkaasti. Ensimmäinen seuratupa rakennettiin 1830-luvulla kirkon lähetyville ja se palveli myös pitäjän periltä tulleiden kirkkomatkalaisten yösiijana. Pitäjänkokouksen päätöksellä v. 1873 seuratupa muutettiin pappilan maalle.

Oman kirkkoherrakunnan myötä kappalaisen pappilasta tuli pitäjänapulaisen virkatalo ja kirkkoherran virkataloksi ostettiin kauppias Juho Sormusen, talollisen lesken Stiina Laukkasen ja talollisen Matti Ruotsalaisen omistamat tilat. Rovastin pappila rakennettiin v. 1884 Kettulan vanhan tuparakennuksen viereen.

Kunta ja seurakunta erilleen

Kirkko hoiti maallista ja hengellistä hallintoa vuoteen 1873, jolloin Kiuruveden kunta ja seurakunta erotettiin toisistaan. Ensimmäisiä kunnan rakennushankkeita olivat oman kuntakokoushuoneen ja vankituvan rakentaminen v. 1875 sekä jyvämakasiinin toiminnan käynnistäminen.

Kansansivistys ja kaikki tiedon kulku oli alkuaan kirkon vastuulla, ja kirkossa käynti oli tärkeää jo uutisten ja lakien kuulemisen kannalta. Vuoden 1866 kansakouluasetuksessa kunnat määrättiin ylläpitämään ja perustamaan kouluja.

Kiuruveden ensimmäinen koulu rakennettiin v. 1885 kokoamalla vanhat Kettulan ja Pietilän asuinrakennukset kulmittain yhteen. Tontti lohkottiin pappilan maista. Rakennus sijaitsi nykyisen kaupungintalon paikalla.

Kuntakokoushuone sijaitsi nykyisen Nivankadun varrella ja siinä toimivat myös vankitupa ja myöhemmin kirjasto. Kuva 1950-luvulta. (Kiuruveden Kotiseutuyhdistyksen kuva-arkisto)

Esivalta velvoitti rakentamaan viljamakasiineja, joista katovuonna saatiin lainaviljaa. Kiuruveden lainajvästö rakennettiin 1860. Rakennus muutettiin 1950-luvulla siunauskappeliksi ja 1970-luvulla esinemuseoksi. (Kiuruveden Kotiseutuyhdistyksen kuva-arkisto)

Ensimmäiset maakaupat

Väestö lisääntyi 1800-luvulla voimakkaasti: vuosisadan alkupuolella Kiuruvedellä oli noin 2 300 asukasta, vuosisadan loppupuolella noin 5 700 asukasta.

Kauppapuoteja voitiin perustaa maaseudulle vuodesta 1859 lähtien. Ensimmäiset puodit sijoituivat Kiuruveden kylään nykyisen Osulan risteyksen alueelle 1860-luvulla, mutta enemmälti niitä syntyi 1870-luvun puolivälistä lähtien. Voi oli maanviljelijöiden tärkein vientitavara. Tuontitavaraa tuotiin Oulusta ja muista Pohjanmaan rantakaupungeista. Saimaan vesistön avauduttua v. 1856 suuntautui kauppa etelään.

Kiuruveden ensimmäinen maakauppias oli kelloseppäoppilas August Nylund, joka perusti v. 1861 kauppapuodin Kiuruveden kylään tilalle n:o 19. Ensimmäisiin kuuluivat myös Johan Kärkströmin kauppa Pietilän tilalla (myöhemmin Osula), Varkauden ruukin kaupanhoitaja Johan Sormusen rihkamakauppa, talollinen Antti Ruotsalaisen kauppa Nivalla sekä John Puustisen sivuliike ja ostomeijeri Riihimäen tilalla (myöhemmin Osuusliike Elo).

Markkinat alkoivat yleistyä maaseudulla 1800-luvun lopulla. Kiuruveden ensimmäiset eläinmarkkinat pidettiin v. 1881 Kärkströmin perillisten omistamalla maalla n:o 20 kuntahuoneen ja pappilan välissä.

Näkymä nykyiseltä kirkonmäeltä kohti nykyistä Osulan liikekeskusta v. 1905. Keskellä on Pietilän tilan päärakennus, jonka rakensi kauppias Juho Kärkstöm v. 1860. Paikkaa kutsuttiin Kauppamäeksi. Talo purettiin v. 1913. Tien vasemmalla puolella on Riihimäki-niminen puoti- ja asuinrakennus, (myöhemmin Osuusliike Elo).

1900-luvun alku

Puutalokirkonkylä

1. Kuntakokoushuone ja vankihuone
2. Nuorisoseurantalo
3. Paavo Tertullian Niskasen kaupparakennus ja asunto makasiineineen ja navetoineen
4. Työväen Osuuskauppa ja Työväenyhdistyksen talo
5. Pohjoismaiden Yhdyspankin talo, aiemmin A. E. Niskasen kauppa- ja asuinkartano
6. Säästöpankki
7. Apteekki- ja asuintalo
8. Puistola, kunnanlääkäri Aaro Väänäsen asunto ja vastaanottotilat
9. A. E. Niskasen kauppa-kartano, myöhemmin Kiuruveden osuuskassan pankkikiinteistö
10. Ambro Kärkkäisen kauppakartano, johon kuuluivat kauppa- ja asuinrakennus, makasiini, talli ja navetta, meijeri ja pitäjäläisten tuparakennus
11. Kätilö Maria Mörkin talo
12. K. J. Huttusen kauppa- ja asuinrakennus, makasiini ja pitäjäläistupa
13. Riihimäki, kauppa- ja asuinrakennus
14. Kansakoulu
15. Rovastin pappilan pihapiiri
16. Laivaranta makasiineineen
17. Kiuruveden Osuusmeijeri
18. Kirkko, tapuli ja kirkkomaa
19. Viljamakasiinit
20. K. P. Lappalaisen saha
21. Seuratupa
22. Kappalaisen pappilan pihapiiri

Kirkonkylä vuonna 1916. Piirroksen pohjana on kartta "Kiuruveden taajaväkisen yhdyskunnan alueesta Kiuruveden kylässä ja pitäjässä Kuopion lääniä", 1916. (Kiuruveden kaupungin arkisto). Tila n:o 20:6 on Kiuruveden kunnanmaa, n:o 19 Kirkkoherran virkatalonmaa ja n:o 28 Pitäjänapulaisen virkatalonmaa.

Kirkonkylä ei muodostunut lähelle rantaa, missä olivat kirkko ja pappilan maat, vaan ylemmäksi luodekaakko-suuntaiselle selänteelle. Selännettä pitkin kulkeva tie, nykyinen Nivankatu, muodostui jo 1800-luvulla pääväyläksi ja kauppakaduksi, jonka varteen rakennukset sijoituivat nauhamaisesti. Asuintalojen lomassa olivat viljellyt pellot ulottuen taajaman sisään ja reunustaen rantaviivaa. Rakentaminen oli pienimittakaavaista

ja kirkko tapuleineen erottui maamerkinä. Kirkonkylän liepeillä kasvoi mökkiläisten asutus. Seurakunta alkoi luovuttaa halpoja vuokratontteja Korkeakankaan alueelta 1920-luvulla.

Näkymä nykyisen Nivankadun pohjoispäästä etelään päin. Taustalla vanha puukirkko.

Taajaväkinen yhdyskunta

Kiuruveden väkiluku kasvoi 1900-luvun alkupuolella noin 10 000 henkeen.

Taajaväkisiä yhdyskuntia perustettiin maaseutupaikkakunnille, joissa oli "suurilukuinen taajassa asuva väestö", ja jonka oloja ei voitu järjestää maalaiskuntia koskevilla asetuksilla. Kiuruveden kirkonkylän alueella taajaväkinen yhdyskunta toimi itsehallintoalueena vuosina 1929-1955. Sillä oli oma valtuusto, hallitus ja lautakunnat ja se keräsi erityisveroa. Toimitalona oli kaksikerroksinen puurakennus Asematien varressa.

Taajaväkinen yhdyskunta teetätti v. 1927 rakennusjärjestyksen, huolehti katujen rakentamisesta ja niiden valaisemisesta, käynnisti viemäriverkoston rakentamisen v. 1947 ja laati vesihuoltosuunnitelman 1950-luvulla.

Taajaväkinen yhdyskunta teetätti alueelleen myös asemakaavan Viipurin kaupungin asemakaava-arkkitehti Otto I. Meurmanilla. Kaava vahvistettiin v. 1926. Asemakaavassa oli kolme kaupunginosaa: Asemakylä, Kaupparmäki ja Kirnumäki. Selänteiden väliset alangot olivat puisto- ja viljelyvyöhykkeitä. Asemakaava tavoitteli "puutarhakaupungin leimaa". Pääkatuja reunustivat puuistutukset. Korttelit oli nimetty lintujen mukaan. Asemakaava oli mitoitettu 7700:lle asukkaalle.

Osuuskaupasta erikoisliikkeisiin

Osuustoiminta-aate toi 1900-luvun vaihteessa kirkonkylään osuuskaupat makasiineineen. Kansalaissodan jälkeen liiketoiminta alkoi kasvaa, mihin vaikutti myös liikenneyhteyksien parantuminen. Sekatavarakauppojen lisäksi perustettiin erikoisliikkeitä, kahviloita ja ravintoloita. 1930-luvun lama hidasti kehitystä. Laman jälkeistä uutta tulevaisuudenuskoa ilmensi osuuskauppafunkis, jota Työväen osuuskaupan uusi kaupparakennus (1938) edusti.

Osulan risteys vuonna 1935. Risteyksen vasemmalla laidalla mansardikattoinen Työväen Osuuskauppa ja työväentalo, sen takana Toivolan ja Onnelan kaupakartano, jossa toimi Lauri Salmisen vaate- ja kangasliike. Risteyksen oikealla puolella ovat Säästöpankki, Pohjoismaiden yhdyspankki, Työväen Osuuskaupan kahvila ja kerhokahvila. Etualalla vasemmalla näkyvät Ambro Kärkkäisen kaupakartano ja oikealla Riihimäen kaupakartanon kattoa. (Kiuruveden Kotiseutuyhdistyksen kuva-arkisto)

Näkymä kirkonkylälle vanhan kirkon ja hautausmaan suunnasta. Kuva on otettu ennen vuotta 1937. (Kiuruveden Kotiseutu-yhdistyksen kuva-arkisto)

Pankit ilmestyivät vuosisadan vaihteessa uutena rakennustyyppinä kirkonkylälle. Pankkitoiminta siirtyi 1900-luvun vaihteessa kunnan vastuulta yritystoiminnaksi. Säästöpankki rakennettiin v. 1916. Rakennusmestari Pekka Lindin suunnitteleman jugendtyylisen pystyhirsirakennuksen arvokkuutta korostivat rapatut julkisivut.

Paavo Tertullian Niskanen rakensi v. 1904 kaupparakennuksen Toivolan ja Onnelan tiloille. Kauppa oli silloisen Pyhännäkadun (nykyinen Nivankatu) kaunistus heijastellen 1800-luvun loppupuolen porvarillista nikkarityyliä poikkipäätyineen ja koristeaiheineen. Kauppakartanoon kuuluivat makasiinit, navetta ja heinälato. 1920-luvulla kauppa siirtyi Ambro Kärkkäiselle, ja siihen perustettiin maito- ja ruokatavaraliike. 1930-luvulta lähtien rakennuksessa toimi Lauri Salmisen kangas- ja vaateliike.

Kirkonkylän keskeisellä paikalla oli K. J. Huttusen kauppa. 1910-luvulla perustettiin Osuusliike Elo, jonka kauppapaikaksi ostettiin sama Riihimäki-niminen kauppakartano.

Ambro Kärkkäisen kauppakartanon kortteliin kuului runsaasti rakennuksia: kaupparakennus, asuinrakennus, makasiini, pitäjäläisten tuparakennus, sauna ja jääsäiliö. Kauppaa piti aluksi Joachim Putkosen leski, myöhemmin Ambro Kärkkäinen.

Työvään Osuuskaupan kahvila (1920-luvulta vuoteen 1938). Rakennuksessa toimivat myös Posti-Roosan postitoimisto ja hänen miehensä Juho Ruotsalaisen valokuvaamo. Paikalla on nyt Nivankulman liiketalo.

Kerhokahvila, sotien aikana Lottakahvila, nykyisen Nivankatu 7:n kohdalla oli 2-kerroksinen liike-asuintalo. Kuva vuodelta 1928. (Kiuruveden Kotiseutuyhdistyksen valokuva-arkisto)

Oma apteekki saatiin v. 1915, jolloin erioikeudet sai Berndt Emil Forsblom. Ensimmäinen puurakenteinen apteekki paloi, ja sen paikalle rakennettiin tiilinen apteekki- ja asuinrakennus 1910-20-lukujen taitteessa. Forsblom toimi apteekkarina vuoteen 1936 saakka.

Erikoisliikkeitä edustivat v. 1920 perustettu Hilja Ruotsalaisen omistama Kirjakauppa, J. H. Niskasen koneliike, 1920-luvulta lähtien Kalle Kastarisen Ravintola ja matkustajakoti Kiuruvesi ja 1930-luvulta lähtien kahvila- ja matkustajakoti Otava rautatieaseman lähellä. Elokuvateatteri Väre toimi vuosina 1939-1963 Pakastiaisen korttelissa (nykyinen K-Supermarket Peltolan pysäköintialue).

Tori esiintyy jo vuoden 1926 asemakaavassa, mutta varsinaisesti tori alkoi muotoutua 1930-luvulla. Ensimmäisinä alueelle ilmestyivät laahkat, myyntikojut. Lottakahvila rakennettiin torin eteläpäähän v. 1938, ja se toimi linja- autoasemana vuoteen 1969. Torista muodostui vähitellen kirkonkylän keskuspaikka.

Meijeri ja saha

Teollinen toiminta Kiuruvedellä oli vähäistä: ensimmäisinä yrityksinä perustettiin myllyjä ja sahoja 1800-luvun loppupuolella. Ne antoivat työnsaantimahdollisuuksia, levittivät rahaa maaseudulle ja edistivät kauppohen- ja pankkien kasvua. Käsityöläiset harjoittivat ammattiaan kirkonkylällä. 1920-luvulla teollisuus- ja käsityöammateissa toimi vain 1.8 % ammatissa toimivasta väestöstä.

Kiuruveden Osuusmeijeri 1920-luvulla.

Kiuruvetisillä oli jo varhain taitoa karjan kasvatuksessa ja jalostuksessa ja voi oli tärkeä vientituote. Osuustoimintalaki (1901) antoi sysäyksen yhteisen, suuren meijerin rakentamiseen yksityisten ostomeijereiden ja yhtiömeijereiden sijaan. Kiuruveden Osuusmeijeri rakennettiin v. 1908 Kiurujärven rannalle. Tähän vaikutti osaltaan höyrylaivaliikenne, joka vilkastui Kiurujoen kanavoinnin myötä 1900-luvun vaihteessa. Meijerin merkitys Kiuruveden talouselämälle oli suuri vielä 1970-luvulle tultaessa.

Huomattavimpia yrittäjiä oli K. P. Lappalainen, joka perusti saha-, mylly- ja höylälaitoksen meijerin lähelle v. 1912. Saha oli höyrykäyttöinen ja tuotannoltaan Kiuruveden suurin. Toiminta oli laajimmillaan vuodesta 1924 lähtien, mutta paloi pari vuotta myöhemmin. Saha Siirtyi Antti Matikalle v. 1941, joka rakennutti sen yhteyteen myös puusepänverstaan v. 1947. Yritys päättyi v. 1958. Myöhemmin rautatie vaikutti sahateollisuuden sijaintiin.

Sahan alue Kiurujärven rannassa 1930-luvulla. Etualalla nahkuri Nisosen talo ja verstaas. (Kiuru-veden Kotiseutuyhdistyksen kuva-arkisto)

Vuosina 1934-1950 toimi aseman lähellä K. P. Lappalaisen johtama Kiuruveden Saviteollisuus Oy, joka oli aloittanut toimintansa v. 1905 Hankaniemen tilalla. Tehdas muutettiin kirkonkylälle, jolloin tuotanto lisääntyi voimakkaasti. Tiilillä oli hyvä menekki ja niitä myytiin lähikuntiinkin. Tehdas tuotti myös kattotiiliä ja keramiikkaesineitä.

Kirkonkylällä toimi vuodesta 1916 lähtien Pekka Wäisäsen virvoitusjuomatehdas aina 1950-luvulle saakka. 1930-luvulla Mähösen veljesten puusepäntehdas valmisti ovia, ikkunoita, huonekaluja ja ruumisarkkuja. Samalla alalla oli puuseppä O. Jukarainen. Nahkuriliikettä harjoittivat Nivassa Pulkkinen ja Kiurujärven rannalla Nisonen.

Sähkölaitos Kiuruveden Sähkö Oy perustettiin 1910-luvun lopulla. Laitos rakennettiin hautausmaan viereiselle niitylle. Ensimmäisen kerran sähkövalo syttyi kirkonkylässä v. 1918. Pari vuotta myöhemmin laitos siirrettiin K. P. Lappalaisen sahan yhteyteen, ja höyryvoimakäyttöinen voima-asema jakoi sähköä kirkonkylään vuoteen 1945 saakka.

Rautatie syrjäytti laivaliikenteen

Kiuruveden laivaranta 1920-luvulla.

Kiurujoen kanavointi ja Saarikosken sulun rakentaminen v. 1906 vilkastuttivat laivaliikennettä huomattavasti. Vuoteen 1924 kulki kanavan kautta vuosittain yli tuhat alusta, matkustaja- ja rahtiliikennettä. Kiurujärven laivareittiin kuului Kiurujärvellä 13 laituria, joista ensimmäiset olivat kirkonkylän ja meijerin rannassa. Rautatien vaikutuksesta laivaliikenne hiljeni. Kanava suljettiin v. 1932, ja parin vuosikymmenen vilkas laivaliikenne Kiuruvedellä päättyi.

1800-luvun loppupuolelta lähtien oli pohdittu poikittaisradan tarvetta Savon radalta Iisalmesta Pohjanmaan radalle. Radan paikasta oltiin eri mieltä, mutta Kiuruveden eteläpuolinen sijainti voitti. Väliaikainen junaliikenne rataosuudella käynnistyi v. 1923. Rautatieliikenne vaikutti Kiuruveden talouselämään merkittävästi. Matkustaja- ja tavaraliikenne oli vilkasta ja yhteydet ulkomaailmaan nopeutuivat.

Aluksi asemaa kaavailtiin lähelle laivasatamaa, mutta se rakennettiin kuitenkin puolentoista kilometrin päähän kirkonkylästä, jolloin saatiin suurempi jatkoyhteys Pyhäsalmele. Asemarakennuksen lisäksi rakennettiin kaksi asuinrakennusta navetoinen ja liitereinen sekä vesitorni ja pumppuasema. Asema-alueesta muodostui 1920-luvun klassismia edustava kokonaisuus. 1920-luvun puolivälissä rakennettu Asematie yhdisti kirkonkylän asemaan. Tien varrelle syntyi asutusta ja liiketoimintaa, kahviloita, tavaramakasiineja ja matkustajakoteja, leipomoja ja ravintoloita.

Otavan kahvila ja matkustajakoti rautatieaseman lähellä v. 1935. (Kiuruveden Kotiseutuyhdistyksen kuva-arkisto)

Ajanvietettä, sivistystä ja aatteita

1800-luvun lopulla virinneet sivistykselliset aatteet vaikuttivat Kiuruvedelläkin. Nuoriso-, raittius- ja urheiluseurat järjestivät urheilua ja muuta kasvattavaa ajanvietettä ja terveitä harrastuksia.

Työväenyhdistys osti v. 1907 oman talon tontteineen kauppias Alfred Ruotsalaiselta. Uusi työväentalo rakennettiin tontille v. 1912. Urheiluseurat Teräs ja Jänne sekä suojeluskunta rakensivat talkoilla urheilukentän Niemistenkadun varteen v. 1928. Piirustukset laati tekniikan ylioppilas Lauri Kärkkäinen. Urheilukenttä toimi paikalla 1980-luvun alkuun saakka.

Kiuruveden nuorisoseura rakensi vuosina 1900-1902 paikakunnan ensimmäisen seurantalonsa. Vuonna 1914 siihen tehtiin rakennusmestari Pekka Lindin suunnittelema, näyttävä jugendlaajennus, juhlasali. Talo siirtyi vuonna 1930 Suojeluskunnalle ja se sai nimen "Suoja".

Uusi kansakoulu rakennettiin v. 1918. Koulu toimi tässä rakennuksessa vuoteen 1958, jolloin se muutettiin kunnantaloksi. Vanhasta koulurakennuksesta säilytettiin toinen siipi, johon sijoitettiin opettajien asuntoja. Pihapiiriin kuuluivat opettajien varasto, navetta ja käymälätilat. Vieressä oli opettajien palkkapeltoja. Kuvassa vuodelta 1930 vasemmalla asuinrakennus, takana koulu. (Kiuruveden Kotiseutuyhdistyksen kuva-arkisto)

Säästöpankki ja yhteiskoulu v. 1923. (Kiuruveden Kotiseutuyhdistyksen kuva-arkisto)

Kansakoulua korkeamman sivistyksen hankkiminen oli 1900-luvun alkuun asti harvinaista, ja oppikouluun oli mentävä kauas. Kiuruveden kotiyhteiskoulu aloitti toimintansa v. 1920 yksityisin voimin aluksi seuratuvalle ja vanhassa pappilassa. Kokemukset koulusta olivat rohkaisevia, ja niin kotiyhteiskoulun jatkajaksi perustettiin viisiluokkainen yhteiskoulu. Vuonna 1923 koulun nimeksi tuli Kiuruveden Yhteiskoulu. Kiuruveden Säästöpankki rakennutti pankkitalonsa yhteyteen (nykyinen Vanha Säästöpankki) koulua varten laajennuksen, missä koulu toimi vuoteen 1950 saakka.

Kirjasto perustettiin yksityisten toimesta v. 1862. Lainakirjasto toimi 1800-luvun lopulla kirkonkylän koululla. Kantakirjasto aloitti toimintansa vasta jatkosodan jälkeen.

1940-50-luvut

Kiuruvesi v. 1953. Rakentaminen on keskittynyt pääkatujen Pyhännätkadun (nyk. Nivankatu) ja Asematien sekä Niemistenkadun varteen. Meijerin alue rannassa erottuu teollisuusalueena. Yhtylään on rakentunut pientaloja harvakseltaan. Lähipellot ovat viljeltyjä. (Ilmakuva Maanmittauslaitos)

Jälleenrakentamisen aika

Siirtolaisten, sotainvalidien ja rintamamiesten asuttaminen oli sotien jälkeinen suururakka. Kiuruvedelle perustettiin yli 500 uutta tilaa seurakunnan, valtion, yhtiöiden ja yksityisten maille. Kiuruvedelle sijoitettiin noin 2000 henkeä eli lähes 12 % kunnan väestöstä, mikä oli suhteellisesti maan suurimpia. Siirtoväki asutettiin pääasiassa maaseudulle. Kirkonkylällä siirtoväkeä sijoitettiin Kukkomäen alueelle.

Taajaväkisen yhdyskunnan asemakaavaa laajennettiin vuosina 1948 ja 1959. Kunta ryhtyi antamaan Viskaalinmutkasta tontteja asutustoimintaan jo välirauhan aikana, ja rakentaminen Niittynotkon alueella jatkui 1950-luvulle. Harjukadun alue rakennettiin seurakunnan maalle pääosin 1950-luvulla. Tyypipiirustuksin toteutetut omakotialueet poikkesivat perinteisestä rakentamisesta. Väljiä tontteja rajasivat 1½-kerroksiset asuinrakennukset, piharakennukset ja pensasaidat. Sotien jälkeen piharakennukset saattoivat toimia myös eläinsuojina. 1950-luvulla rakennettiin omakotitaloja myös Korkeakankaalle, Ambrontielle, Kirkkoharjuntielle ja Yhtylään.

Puinen, v. 1852 rakennettu ristikirkko tuhoutui tulipalossa v. 1937. Kirkko toimi väliaikaisesti seuratuvalle, jota laajennettiin kirkkosalilla. Kirkko päätettiin rakentaa uuteen paikkaan rovastin pappilan viereen Sormusen talon paikalle. Seurakunta päätyi perinteiseen pitkäkirkkotyyppiin, jonka suunnitteli arkkitehti Bertel Liljeqvist. Kirkosta muodostui ranta-alueita ja koko kirkonkylän silhuettia hallitseva maamerkki. Uusi kirkko vihittiin käyttöön v. 1941.

Näkymä kirkonkylään 1950-luvun puolivälissä.

Vilkasta julkista rakentamista

Sotien jälkeen julkinen rakentaminenkin oli vilkasta ja käynnistyi terveydenhoito-olojen parantamisella. Rakennusmestari Eino Mikkosen suunnittelema puurakenteinen kulkutautisairaala rakennettiin v. 1946 nykyisen Nivankadun pohjoispäähän. Arkkitehti Reino Koivulan suunnittelemat tiilirunkoiset, julkisivuiltaan rapatut kunnansairaala ja kunnanlääkärin asuintalo Pössilä valmistuivat 1950-luvun alussa Nivan alueelle kulkutautisairaalaan vastapäätä.

Säästöpankin yhteydessä ollut yhteiskoulun kouluhuoneisto kävi ahtaaksi, joten oman koulutalon saaminen oli välttämätöntä. Rakennukselle saatiin tontti kylän keskeiseltä paikalta Niemistenkadun varrelta urheilukentän vierestä. Arkkitehti Aarne Timosen suunnittelema uusi koulurakennus valmistui v. 1951. Tilat riittivät vain neljäksi vuodeksi, ja laajennuksia tehtiinkin 1950- ja 60-luvuilla useita. Koulurakennuksesta muodostui näyttävä kirkonkylän maamerkki.

Nivan aluetta 1960-luvulla. Etualalla kansakoulu ja kolme opettajien asuintaloa. Taustalla on Nivan omakotialue ja kunnansairaala. Nivanniityllä on vain muutama asuintalo ja pienteollisuustalo.

Yhteislyseo ja urheilukenttä 1950-luvun alussa.

Kirkonkylän kansakoulu toimi vanhassa puukoulussa vuoteen 1958, jolloin valmistui uusi, arkkitehti Aarne Timosen suunnittelema moderni ja valoisa koulurakennus ja siihen liittyvät kolme opettajille suunniteltua pienkerrostaloa lähelle yhteiskoulua. Nivan alueelle muodostui kirkonkylän mittakaavassa huomattava koulurakennusten kokonaisuus, joita yhtenäisti saman suunnittelijan kädenjälki.

Paloasema Palokadulla. Kuva 1960-luvulta.

Puolivakinainen palokunta oli aloittanut toimintansa 1930-luvulla. Rakennusmestari Eino Mikkosen suunnittelema paloasema rakennettiin v. 1949. Kirkkoharjuntielle valmistui TVL:n varikko.

Naisten kotiteollisuuden opetus käynnistettiin naiskotiteollisuuskoulussa yhdistyspohjalta Kirkkokadun varteen v. 1948 rakennetussa koulurakennuksessa, jonka suunnitteli arkkitehti Aarne Timonen.

Osulan liikekeskus ja tori saivat muotonsa

Kauppapalveluja tarjosivat kaksi osuuskauppaa ja muutama yksityinen. Osuusliike Elo sai uuden, SOK:n rakennusosastolla suunnitellun tavaratalon hotelli-ravintoloiheen v. 1951. Osulan risteysalueen tuntumaan Elon viereen rakennettiin arkkitehti Aarne Timosen suunnittelema uusi apteekki v. 1950 ja Pohjoismaiden yhdyspankki v. 1952 arkkitehti Jaakko Tähtisen tyyppi- ja piirustusten mukaan. Uudet liikerakennukset jatkoivat rapattujen kivirakennusten sarjaa Osulan risteyksessä. Risteyksen keskellä oli pieni puinen kioski. Elon mäen rinteeseen rakennettiin ensimmäinen kerrostalo, Pankinrinne v. 1959.

Osulan liikekeskus v. 1962.

Torin laidalle rakennettiin v. 1951 Kiuruveden Osuuskassa, jota laajennettiin v. 1959. Arkkitehti Aarne Timosen suunnitteleman arvokkaan pankkirakennuksen piirteet ilmensivät vielä funktionalismia. Vanhin kiuruvetinen kauppiassuku Ambro Kärkkäisen perilliset jatkoivat kaupan pitoa torin kulmalla puisten rakennusten korttelissaan. Torin pohjoispäähän rakennettiin v. 1955 KOP:n pankkirakennus.

Keskusta 1950-luvun lopulla. Etualalla tori, taustalla Osulan liikekeskus. Torin laidalla vas. Osuuspankki ja KOP:n liiketalo. Keskellä Ambro Kärkkäisen puisten asuin- ja liikerakennusten kortteli, jonka takana Osula, SYP:n talo, Elo ja apteekki. Taustalla on seurakunnan peltoja.

Sankarihautausmaa talvisodan jälkeen. Talvi- ja jatkosodissa katuneet sankarivainajat haudattiin palaneen kirkon kivijalan sisäpuolelle. Sankarihauta-alueen suunnitteli arkkitehtitoimisto Harmia & Baeckman 1946.

Kunnan lainajyvästö, joka oli rakennettu v. 1860, lakkautettiin v. 1955. Makasiinirakennus muutettiin siunauskappeliksi arkkitehti Aarne Timosen piirustusten pohjalta v. 1957.

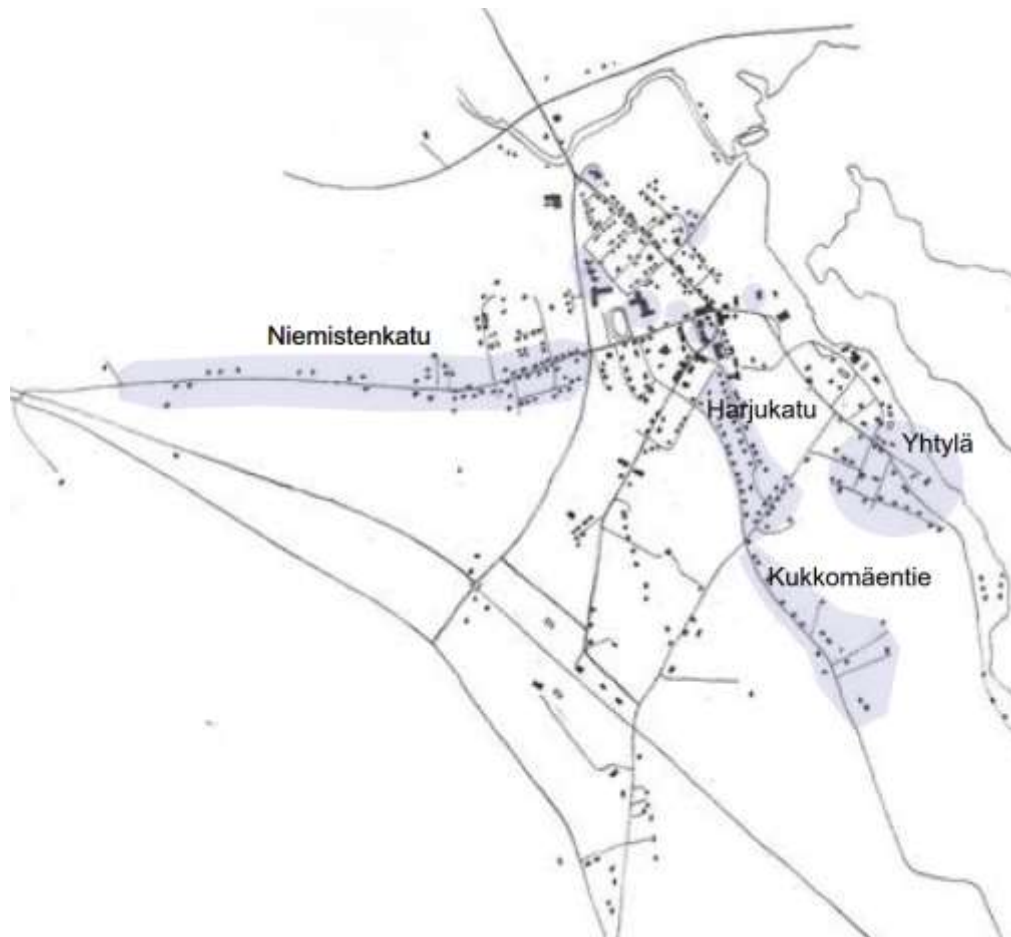
Vaatimatonta teollisuutta

Maailmansotien välisenä aikana teollisuus oli vaatimatonta. Vaikka kunta pyrki 1950-luvulta lähtien lisäämään teollisia työpaikkoja, pysyi maatalouden merkitys vielä vahvana. Teollisuudessa ja rakennustoiminnassa työskentelevien osuus oli vuonna 1950 noin 10 %.

Kiuruveden Savi Oy valmisti Tiilitehtaan alueella tiiliä ja kattotiiliä 1950-luvun loppupuolelle saakka. Antti Matikalle siirtynyt K.P. Lappalaisen saha elpyi ja sen yhteyteen perustettiin myös mylly ja puusepänverstas. Yritys päättyi v. 1958. Puutavaraliike Timo Kärkkäinen aloitti v. 1954 sahaustoiminnan rautatien tuntumassa. Toiminta jatkui puutavara-alan lamaan saakka 1980-luvun alkupuolelle.

1960-luku

Kaavoittamalla voimakasta kuntakeskusta

1960-luvun loppupuolelle mennessä olivat rakentuneet Nivan ja Harjukadun asuinalueet. Asutus oli levittäytynyt nauhamaisena myös Kukkomäentien ja Niemistenkadun varteen. Yhtylässä oli 1960-luvulla taloja vielä harvakseltaan.

Kiuruveden kirkonseudun rakennuskaava (1963) ennakoiki väestön muuttoa taajamaan ja pyrki luomaan voimakasta kuntakeskusta korvaamalla vanhaa rakennuskantaa uusilla kerros- ja rivitaloilla. Kaava käsitti keskusta-alueen lisäksi Kuorevirran, Asemanseudun, Kukkomäentien alkupään, Yhtylässä Lystimetsän ja pappilan seudun sekä Korkeakankaan ja Nivanniityn alueet.

Näkymä kirkon rannasta keskustaan 1960-luvun lopulla.

1960-luku oli voimakasta rakentamisen aikaa keskustassa. Osulan liikekeskus ja torin alue saivat kaupunkimaisen ilmeensä uusien pankki- ja liikerakennusten myötä. Säästöpankki siirtyi uuteen 3-kerroksiseen toimitaloon torin varrelle v. 1963 ja raivasi tieltään Ambro Kärkkäisen asuinrakennuksen pihapiireineen. Ambro Kärkkäisen kauppa jatkoi toimintaansa torin kulmalla uudessa, yksikerroksisessa tavaratalossa (1967). Torin varrelle rakennettiin 3-kerroksinen Torinsivun asuinliiketalo (1967). Osula ja Elo saivat matalat tavaratalosiipensä. Rovastin pappilan pihapiiristä purettiin ja siirrettiin piharakennuksia, ja paikalle rakennettiin seurakuntatalo v. 1965.

Kirkonkylän keskusta vuonna 1970. (Kiuruveden Kotiseutuyhdistyksen kuva-arkisto)

Ambro Kärkkäisen pienten, puisten asuin- ja liikerakennusten kortteli sai väistyä uuden rakentamisen tieltä. Taustalla asuinrakennuksen paikalle v. 1963 rakennettu Säästötalo.

Vanhan Osulan kylkeen, puretun työväentalon paikalle rakennettiin v. 1963 matala tavaratalosiipi, johon sijoitettiin myös ravintola ja baari.

Torin eteläpuolelle, Asematien varteen vanhan kunnantalon paikalle rakennettiin 1960-luvulla Kunnantuvan asuinkerrostalo ja Terveystalo sekä niitä vastapäätä matala Kastarin liiketalo. Viereinen Peltolan liikerakennus paloi v. 1962, ja uusi liiketalo rakennettiin v. 1975. Puttonen liikerakennus Nivankadun varressa edustaa 1950-60-lukujen tyyppillisiä puisia kaksikerroksisia asuin- ja liikerakennuksia.

V. 1959 oli rakennettu ensimmäinen asuinkerrostalo Pankinrinne Kirkkokadulle. 1960-luvulla rakennettiin myös Kerttusen asuinkerrostalo Nivankadulle, Asuinrinne Rinnekadulle ja kaksi kerrostaloa Asematielle. Ensimmäisiä rivitaloja olivat Leikkimetsä v. 1966 Harjukadulla ja Kylänkaivo v. 1969 Lähteentiellä. Omakotitalot rakennettiin nyt 1-kerroksisiksi, mataliksi ja loivakattoisiksi maanvaraisen alapohjan päälle. Uudentyyppisiä omakotitaloja rakennettiin mm. Kuorevirrankadun ja Kukkomäentien varteen.

Kunnantuvan asuinkerrostalo Asematiellä on juuri valmistunut. Kuva vuodelta 1965.

Kirkonkylän ensimmäiset rivitalot rakennettiin Leikkimetsään v. 1966. Matalia, tiilipäätisiä, puuverhoiltuja rakennuksia kattavat loivat harjakatot. Kuva vuodelta 1979.

Panostuksia julkiseen rakentamiseen

Kunnansairaalan rakentaminen (myöhemmin paikallissairaala) jatkui 1950-luvun jälkeen laajennuksella vuonna 1967. Laajennuksen suunnitteli Arkkitehtuuritoimisto Marja ja Erkki Wirta. Terveystalo toimi vuodesta 1959 lähtien aluksi entisessä kunnan toimitalossa (1929-1959), kunnes v. 1966 sen paikalle rakennettiin uusi toimitalo äitiysneuvoloineen.

Kansalaiskoulu ja rakenteilla oleva ammattikoulu, takana kirjasto. Kuva on 1970-luvulta.

Kansakoulun opetusta jatkamaan kehitettiin sodan jälkeen kansalaiskoulu. Kiuruvedelle kansalaiskoulu rakennettiin v. 1968 arkkitehtitoimisto Esko Laitisen suunnitelmien mukaan. Pari vuotta myöhemmin valmistui koulun viereen saman suunnittelijan suunnittelema kirjasto. Matalat, tasakattoiset 1-kerroksiset rakennukset liittyvät kalkkihiekkatiilisine julkisivuineen tyyllisesti toisiinsa. Yhteislyseossa oli jatkuva tilanahtaus, ja koulua laajennettiin taas v. 1965 rakentamalla luokkia ja toinen voimistelusalii. Koulun suunnittelua jatkoi arkkitehti Aarne Timonen

Linja-autoasema toimi torin eteläpäässä Lottakahvilan rakennuksessa, kunnes v. 1969 rakennettiin uusi linja-autoaseman kiinteistö Asematien ja Kukkomäentien risteykseen kansalaiskoulun tuntumaan. Rakennuksen suunnitteli arkkitehti Veikko Larkas. Pohjakaavaltaan L:n muotoiseen, 1-kerroksiseen rakennukseen tuli matkustajille laaja odotusaula ravintoloiheen sekä liiketiloja. Linja-autoliikenne oli vilkasta: linja-autoasemalle tuli ja lähti päivittäin 80 linja-autovuoroa. Rakennus jatkoi 1960-luvulla kirkonkylään rakennettujen matalien, 1-kerroksisten liikerakennusten sarjaa. Ajalle tyypillisesti julkisivuja hallitsivat nauhamaiset ikkunarivistöt ja betoni- ja teräspoimulevypinnat. Väriskaala oli tumma.

Kyläkuvassa näkyvä, mittakaavaltaan ja materiaaleiltaan muusta rakennuskannasta poikkeava rakennus oli valtion virastotalo, johon tuli mm. poliisi, verotoimisto ja posti. Rakennus valmistui v. 1967. Tasakattoinen, 2-kerroksinen, vaalealla kalkkihiekkatiilillä verhoiltu rakennus sijoitettiin kunnantalon edustalla olevalle puistoalueelle.

Linja-autoasema. Julkisivujen vaaka-suuntaisuutta korosti tasakattoinen, rakennusta kiertävä katos.

Uusi valtion virastotalo hallitsi 2-kerroksisena, kookkaana rakennuksena kalkkihiekkatiilisine julkisivuineen ja nauhaikkunoineen keskustan katukuvaa v. 1970.

Infrastrukturi kehittämiskohteeksi

Kiuruveden Vesihuolto Oy aloitti vedenjakelun taajamassa v. 1958. Viemäriverkoston rakentaminen oli käynnistetty torilta v. 1947 taajaväkisen yhdyskunnan toimesta. Vuodesta 1965 lähtien vesi- ja viemärlaitosta alettiin kehittää kunnallisena. Jätevesien käsittelyä parannettiin rakentamalla hapetuslammikko Lapinsaareen

v. 1968 ja laajentamalla Nivan pintavesilaitosta. Vuonna 1975 valmistui jätevedenpuhdistamo Kiurujärven rantaan.

Sorapintaisen torialueen sekä tärkeimpien katujen ja julkisten rakennusten ympäristöjen asfaltoiminen v. 1969 muutti katukuvaa. Myös julkisten rakennusten ympäristöjä alettiin päällystää asfaltilla. Tori 1970-luvulla.

Puutteellista tieverkostoa ryhdyttiin parantamaan sotien jälkeen. Iisalmen-Kiuruveden tie valmistui v. 1955 ja Kiuruveden-Pyhäsalmen tie muutama vuosi sen jälkeen. Suurin osa kunnan hallussa olleista teistä siirtyi valtion hallintaan v. 1963.

1970-1980-luvut

Rakentamisen painopiste taajamassa

Kunnan väkiluku kasvoi 1960-luvulle saakka ja oli enimmillään 17 000 henkeä, mutta kääntyi laskuun 1960-70-lukujen vaihteen jälkeen. Rakentamisen painopiste siirtyi taajamaan ja maaseudun väki väheni. Kirkonkylällä oli asukkaita 1960-luvulla 2500, 1970-luvulla 4000 ja 1980-luvun alussa lähes 5000.

1970- ja 1980-luvut olivat vilkasta rakentamisen aikaa. Taajaman nykyisestä rakennuskannasta runsas puolet on rakennettu noilla vuosikymmenillä.

1970-luvun alun suuri muutos oli siirtyminen peruskouluun ja esikoulukokeilun käynnistäminen. Myös keskiasteen ammatillinen koulutus käynnistyi Kiuruvedellä 1970-luvulla. Ylä-Savon ammattikoulu sai v. 1979 ajanmukaiset tilat entisen kansalaiskoulun vierestä. Kortteliin rakennettiin samana vuonna myös kehitysvammaisten toimintakeskus ja muutaman vuoden kuluttua kehitysvammaisten asuntola. Toimintakeskus muutettiin Lähteen päiväkodiksi 1980-luvun lopulla.

Pohjois-Savon metsäkoulu käynnisti toimintansa Kiuruvedellä 1970-luvulla, ja oma koulurakennus tehtiin Lähteentien koulukeskuksen alueelle v. 1982. Samalla alueella oli juuri valmistunut ammattikoulu. Entinen kansalaiskoulu muutettiin lukioksi 1980-luvun lopulla.

Ilmakuva keskustasta v. 1973. Oikealla juuri valmistunut Ollintien kerrostalo.

1970-luvulla tuli voimaan laki kunnallisesta päivähoidosta. Kiuruveden ensimmäinen päiväkotitoimintansa v. 1973 Puistolassa entisessä tohtori Wäänäsen talossa. 1970-luvun lopulla rakennettiin päiväkotitoimintansa myös Yhtylään.

Paavo Ruotsalaisen perustama kotiseutumuseon savupirtti paloi v. 1973. Samana vuonna museo siirtyi kunnalle. Uusi museoalue perustettiin vanhan hautausmaan lähetyville. Siunauskappeli, entinen lainajyvästö, muutettiin v. 1979 esinemuseoksi ja sen lähelle koottiin museon pihapiiriin rakennuksia eri puolilta pitäjää.

Kansanterveyslaki 1970-luvun alkupuolella oli sodanjälkeisen ajan merkittävä terveydenhuollon uudistus. Kunnanlääkärijärjestelmä purettiin ja terveyden ja sairaanhoitopalvelut koottiin terveyskeskukseen. Vuonna 1979 terveyskeskukseen valmistui huomattava laajennus, johon sijoitettiin mm. vuodeosasto ja kunnalliskodin sairausosasto. Laajennukset suunnitteli Arkkitehtuuritoimisto Marja ja Erkki Wirta. Tasakattoisen laajennuksen julkisivut ovat kalkkihiekkatiiltä.

Nivankadun varteen rakennettiin v. 1981 helluntaiseurakunnan kirkko, jonka suunnitteli arkkitehti Veikko Gröhn. Nivankatuun rajautuvan rakennuksen vaaleisiin, rapattuihin julkisivuihin tuovat elävyyttä korkeat, poikkipäädyin varustetut erkkeri-ikkunat. Jyrkkä satulakatto on katettu tummilla kattotiilillä.

Kunnan ensimmäinen kuntakokoushuone sijaitsi 1800-luvulla Nivankadun pohjoispäässä. Toinen kunnantalo oli vuodesta 1929 lähtien 2-kerroksinen puutalo Asematiellä. Uuden kansakoulun rakentamisen myötä kunnan toiminnot siirrettiin entiseen kansakoulurakennukseen v. 1959. Kunnan tehtävät lisääntyivät voimakkaasti ja henkilökunnan määrä kasvoi. Entinen kansakoulurakennus purettiin v. 1983 ja samalle paikalle rakennettiin v. 1984 uusi, ajanmukainen kunnantalo. Suunnittelusta järjestettiin v. 1979 arkkitehtikilpailu, jonka voittivat arkkitehdit Reijo Niskasaari, Kari Niskasaari, Kaarlo Viljanen ja Ilpo Väisänen, myöhemmin Arkkitehtitoimisto NVV. Punatiilinen rakennus edusti ajankohtanaan uutta Oulun koulun arkkitehtuuria, joka pyrki korostamaan suunnittelussa paikan henkeä.

Kunnantalo v. 1990.

1970- ja 80-luvuilla rakennettiin taajaman maisemassa näkyvimät kunnallistekniset rakennukset, Kiurujärven rantaan jätevedenpuhdistamo (1975) ja Ahonpään alueelle ylävesisäiliö (1980).

Taajama kasvaa

Asuntorakentaminen oli 1970- ja 1980-luvuilla vilkasta. Taajaväkinen yhdyskunta oli ostanut Yhtylän tilan, 26 ha, v. 1954. Rakennuskaava laadittiin vasta 1960-luvulla, vaikka tontteja oli myyty tilasta vuoden 1955 loppuun mennessä jo 20, aluksi Salmisentien ja Rantatien varrelta. Yhtylästä tuli tärkeä asuinalue, jonne rakennettiin erityisesti 1970-luvulla sekä pientaloja että kerrostaloja.

Ilmakuva Yhtylästä. Kerrostaloalue ja pääosa taustan rivitaloista rakennettiin 1970-luvulla. Keskellä Yhtylän päiväkotia. Kuva on vuodelta 1988.

1970-luvulla rakentuivat pääosin myös Kallion pientaloalue, Ahonpääntien, Saratien ja Sammaltien rivi- ja pientaloalueet sekä Korkeakankaalla Ampujantien ja Heikintien seutu. Yksittäisiä kerrostaloja rakennettiin myös Asematielle, Ollintielle, Nivankadulle ja Museokadulle. 1980-luvulla kaavoitettiin Hovin alueelta kunnalle ostetulle maalle pientaloalue, joka rakentui nopeasti vuosikymmenen kuluessa. Myös Asemakolmion rivitaloalue rakennettiin pääosin 1980-luvulla, samoin rivitaloalueet Museokadulla ja Nivanniityllä.

1980-luvulle lopulle tultaessa sai taajama nykyiset kaupunkimaiset piirteensä. 1970-luvulla syntyivät Kallion omakotialue ja Yhtylän kerrostalo- ja omakotialue, 1970-80-luvulla tiivis Asemakolmion rivitaloalue ja 1980-luvun kiivaina rakentamisuusvuosina Hovin pientaloalue. Entisistä peltoalueista muodostui puisto- ja viheralueita, joiden hoitoon alettiin panostaa 1980-luvulta lähtien.

Asemakolmion rivitaloalue rakentui 1970-luvun lopulta 1980-luvun puoliväliin. Yhtenäisyyttä alueelle loivat punatiilliset julkisivut ja punaiset betonitiilikatot. Etualalla aseman ja sahan alueet. Kuva on vuodelta 1988.

Asunto Oy Peltomäki Nivankadulla edustaa tiilijulkisivuineen 1970-80-lukujen kerrostalo-rakentamista. Kuva on vuodelta 1979.

Rivitaloja Kukkomaäntiellä v. 1979. Tiilipäädyt, puuverhoillut julkisivut ja tasakaton koteloidut räystäät ovat tyypillisiä aikakauden asuntorakentamisessa.

Kallion asuinalue kaavoitettiin ja rakennettiin pellolle 1970-luvun loppupuolella. Tummat aumakatot olivat suosittuja.

Jyrkkäkattoinen, 1½-kerroksinen omakotitalo 1970-luvulla Esanpolulla.

Vuokra-asuntoja rakennuttamaan ja ylläpitämään perustettiin v. 1989 kunnallinen kiinteistöyhtiö Kiinteistö Oy Kiurunkulma. Rinnekotiyhdistys rakennutti kunnantalon viereen vanhustentalon ja erillisiä rivitaloja 1970-luvun lopulta 1980-luvulle vastaamaan vanhusten asuntojen kysyntään. Alueelle syntyi 85:n vanhusten asunnon kokonaisuus, joissa oli mahdollisuus tuettuun asumiseen.

Elinkeinoelämä monipuolistuu

1960-70-luvuilta lähtien elinkeinorakenne alkoi vähitellen monipuolistua. Kaupan, liikenteen, palvelujen ja teollisuuden osuudet kasvoivat maatalouden kustannuksella. Kunta pyrki kehittämään voimakkaasti teollisuutta ja saamaan kuntaan uusia yrityksiä. Teollisuudessa työskentelevien osuus nousi vuoden 1970 11 %:sta 19 %:iin 1980-luvulle tultaessa.

Sermet Oy:n halli v. 1979.

Yrittäjätien pienteollisuustalot v. 1988.

Nivan alueen tuntumaan oli rakennettu 1960-luvun puolivälissä ensimmäinen teollisuustalo, jossa toimi useita pienyrityksiä, niistä huomattavimpana Kamajan Neulomo Ky. Teollisuusalueita alkoi muodostua kaavoitetuille alueille radan pohjoispuolelle, jonne rakennettiin 1980-luvulla kurssikeskus asuntoloineen ja

TVL:n varikon rakennukset varastoineen Teollisuustielle sekä kaksi pienteollisuustaloa Yrittäjäntielle. Radan eteläpuolelle Savikon alueelle sijoittui myös uusia yrityksiä, mm. lämpötekniisiä tuotteita valmistavan Sermet Oy:n kevytbetonielementeistä tehty tuotantohalli. Sahan alueella radan tuntumassa jatkoi toimintaansa Puutavaraliike Timo Kärkkäinen.

Maatalouskoneita valmistava Runnin konepaja rakensi tuotantotilat aseman läheisyyteen v. 1971. Kiuruveden Osuusmeijeri oli edelleen huomattava yritys, sen toiminta kasvoi ja sen muuttuneisiin tarpeisiin tehtiin laajennuksia eri vuosikymmeninä 1980-luvulle saakka.

Julkisivuiltaan punatiilinen Runnin konepaja.

Yhteislaitumesta urheilualueeksi

1920-luvulla Niemistenkadun varrelle rakennettu urheilukenttä todettiin vähitellen liian pieneksi. Kunta kaavaili jo 1960-luvulla uudelle kentälle paikkaa Kuorevirran alueen yhteislaitumelta, ja varasi sen urheilualueeksi vuoden 1965 rakennuskaavassa. Hanke ei toteutunut, kun valtio vuokrasi aluetta jatkuvasti laitumeksi. Viimein v. 1972 kunta sai ostaa alueen. Alueelle rakennettiin 1970- ja 1980-luvuilla uimahalli, nuorisotalo, liikuntahalli ja urheilukenttä.

Kuorevirran urheilualue v. 1985. Ensimmäisenä alueelle valmistui uimahalli v. 1976. 1980-luvun alussa rakennettiin nuorisotalo, urheiluhalli ja urheilukenttä. Kuvassa on rakenteilla maatalousnäyttely.

Huomio puistokulttuuriin

Puistoihin ja ympäristön hoitoon alettiin kiinnittää huomiota 1980-luvulta lähtien. Pappilaa ympäröivät pellot laaksopainanteissa ja rannoilla olivat viljeltyjä 1960-luvulle saakka. Vähitellen niiden viljelykäyttö loppui ja ne kaavoitettiin puistoiksi ja virkistysalueiksi. Raivaajapuistoa ryhdyttiin rakentamaan 1970-luvun alussa ja siitä muodostui vähitellen kirkon ympäristöön liittyvä keskeinen taajaman puisto. Alue varattiin puistoksi jo ensimmäisessä rakennuskaavassa.

Raivaajapuiston rakentaminen on käynnistynyt vanhalle pappilan pellolle. Puistoon sijoitettiin v. 1976 kuvanveistäjä Antero Ruotsalaisen suunnittelema muistomerkki "Kaskisavut". Kuva vuodelta. 1979.

1990-2000-luvut

1980-luvun kasvun ja vilkkaan rakentamisen jälkeen 1990-lukua leimasi syvä talouden lama. EU-jäsenyys vauhditti Kiuruvedelle tärkeän maatalouden rakennemuutosta. Kunnan asukasmäärä väheni 2000-luvulle tultaessa alle 10 000 asukkaan ja oli v. 2016 noin 8400. Iäkkäiden osuus väestöstä kasvoi etenkin taajamassa ja työikäisen väestön määrä väheni. 2010-luvulle tultaessa taajaman asukasluku oli noin 4100.

Merkittäviä julkisia rakennushankkeita

Taajaman keskeinen alue tori haluttiin uudistaa ja se sai nykyisen ilmeensä v. 1989 pidetyn arkkitehtikilpailun seurauksena. Tori kunnostettiin 1990-luvun alussa kilpailun voittaneen arkkitehti Jari Saarnion työn pohjalta. Torin pohjoispäähän rakennettiin toritalo, joka 1990-luvulle tyypillisesti edusti rapattuine julkisivuineen vähäeleistä, selkeälinjaista arkkitehtuuria. V. 2004 rakennettiin torin eteläpäästä puretun entinen linja-autoasemarakennuksen paikalle arkkitehti Hanna Oijalan suunnittelema esiintymislava katoksineen.

Juuri uudistettu tori v. 1993.

Toritalo v. 1993.

Kunnalliskoti toimi 1900-luvun alkupuolelta lähtien Heinäkylässä, aluksi puurakennuksessa, ja sen tuhouduttua v. 1936 rakennetussa kivirakenteisessa, 2-kerroksisessa vanhainkodissa. Kunnalliskoti oli samalla maatila, ja pihapiiriin kuului mm. kivirakenteinen navetta. 1980-luvulla ryhdyttiin suunnittelemaan uutta, nykyaikaista vanhusten palvelukeskusta taajamaan. Vanhainkoti toteutettiin kutsukilpailun pohjalta v. 1992 Kiurujärven rantaan lähelle Kuorevirran urheilualuetta. Kilpailun voitti arkkitehdit Reijo Niskasaari, Kari Niskasaari ja Jorma Öhman, myöhemmin Arkkitehtitoimisto NVÖ.

Kulttuuritalon ja uuden kirjaston rakentamisesta oli keskusteltu usean vuosikymmenen ajan ja tehty selvityksiä rakennuksen sijoittamisesta. Ammattikoulu ja metsäkoulu olivat lopettaneet toimintansa Lähteen koulukeskuksen alueella. Kaupunki osti ammattikoulun rakennuksen tontteineen v. 2005, ja siihen suunniteltiin kulttuuritilat näyttely- ja auditoriotiloineen sekä kirjasto. Muutos- ja saneeraustyö valmistui v. 2008. Entinen kirjastorakennus jäi pois käytöstä. Muutokset suunnitteli arkkitehti Liisa Kaksonen. Rakennuksen julkisivut on rapattu, paikoin tehosteina on vaakalistoitusta. Pääjulkisivun sisäänkäynteihin rakennettiin teräsrakenteinen katos. Käyttötarkoituksen muutoksen ja peruskorjauksen kautta saatiin toimivat tilat kulttuurille.

Virranrannan vanhainkoti

Kiuruveden kulttuuritalo

Päiväkodeissa ilmenneiden sisäilmaongelmien vuoksi pohdittiin uuden päiväkodin rakentamista ja varhaiskasvatuksen keskittämistä yhteen rakennukseen. Kaupunki päätti ostaa Lähteen koulukeskuksen vierestä entisen metsäkoulun rakennuksen, joka muutettiin ja laajennettiin v. 2013 Satumetsän päiväkodiksi. Rakennuksen suunnitteli arkkitehti Ville Tervaoja. Vanhan osan julkisivuissa on alkuperäinen punatiiliverhous, laajennusosassa julkisivut ovat rapatut.

Kuorevirran urheilualueen liikuntapalveluja täydennettiin jäähallilla, joka toteutettiin teräsrakenteisena alkuaan yksityiseltä pohjalta v. 2004.

Monipuolista yritysraikentamista

Teollisuus- ja yritys toimintaan liittyvä rakentaminen oli 1990-luvulla lamasta huolimatta melko vilkasta. Hovinpellon alue kaavoitettiin yritysalueeksi ja sinne rakennettiin v. 1991 Kiuruvesi-lehden ja kirjapainon toimitilat. Julkisivuiltaan keltatiilisen rakennuksen suunnitteli Insinööritoimisto Erkki Tiikkainen Ky. Samalle alueelle valmistuivat Fiboxin tuotantotilat v. 1998. Arkkitehtitoimisto VG-Group Oy:n suunnitteleman rakennuksen julkisivut ovat hopeanharmaata teräslevyä. Samoihin aikoihin rakennettiin Savikon alueelle lämpölaitoksia valmistavan Sermetin uusi teollisuushalli (1992). Sahan alueelle rakennettiin v. 1999 Savon Voiman lämpövoimala (1999) sekä kaupungin kiinteistöyhtiön omistamia teollisuustiloja.

Asematielle linja-autoasemaa vastapäätä valmistui Muotikulman liikerakennus v. 1990. Osulan liikekeskuksesta purettiin 1950-luvulla rakennettu Elon liiketalo ja sen paikalle rakennettiin (1995) uusi, entistä rakennusta mukaileva liikerakennus. Samassa yhteydessä purettiin viereinen saman aikakauden apteekkirakennus.

Nivan risteysalueelle rakennettiin taajaman sisään tulossa näkyvä liikerakennus Mansikki, johon sijoituivat ABC-liikenneasema ja juustomeijeri (2001). Rakennuksen suunnitteli Arkkitehtuuritoimisto Riitta Korhonen Oy. Rakennuksen sisään tulon yhteydessä oleva pyöreä, vaalea rakennusmassa viittaa juustotahkoon. Julkisivuissa on käytetty paneelia ja vaakalistoitettua vaneria. Valtakadun varteen rakennettiin Eetiplan Oy:n

suunnittelema katsastusasema v. 2009, ja sahan alueelle K-Maatalous Veljekset Heiskanen Oy:n liiketilat v. 2012.

Liikenneasema-luomumeijeri

Kallion alueelle rakennettiin kehitysvammaisille tarkoitettu Arkkitehtitoimisto Art Michael Oy:n suunnittelema 14-paikkainen Kallion palvelukoti v. 2010 ja samaan kortteliin yksityinen 30-paikkainen Arkkitehtitoimisto Innovarch Oy:n suunnittelema vanhusten hoitokoti Kallionsydän v. 2013. Rakennusten julkisivuissa on käytetty rappaus- ja puuverhouksia.

Pientalorakentaminen hiljenee

Uusien pientalojen määrä hiipui 1990-luvulla laman vaikutuksesta ja väestön vähetessä eikä kasvanut enää 2000-luvulle tultaessa. Hovin alueen asemakaavaa laajennettiin 1980-luvun lopulla pien- ja rivitaloalueeksi, ja alue rakentui nopeasti vielä 1990-luvun alussa. Kairikon alue kaavoitettiin 1990-luvun alussa pientaloalueeksi ja sen rakentaminen käynnistyi, mutta tonttien kysyntä hiipui 2000-luvulle tultaessa ja alue jäi keskeneräiseksi. Myös Osuuspankki kaavoitti 1990-luvun alussa ostamansa Kallion alueen pien- ja rivitaloalueeksi. Ensimmäisten rakennusten valmistuttua rakentaminen tyrehtyi. 2000-luvulla kaavoitettiin pientalotontteja rannan tuntumaan Kappalaisenkujalle, Mäntyniemeen Kirkkokadulle ja Hyvölänsaareen, mutta alueiden rakentaminen on käynnistynyt hitaasti.

Rakennusarkkitehti Pirkko Myllysen suunnittelemat asuinkerrostalo Asematie 8 ja Asunto Oy Ylä-Rätyn rivitalo valmistuivat 2000-luvulla.

Rinnekotiyhdistys ja Kiurunkulma rakennuttivat 1990-luvun alussa Yhtylään kolmen pienkerrostalon ja kolmen rivitalon korttelin vanhusten asunnoiksi ja vuokra-asunnoiksi. Julkisivuissa on käytetty punatiiltä ja vaaleaksi maalattua lautaverhousta. Kiurunkulma rakennutti Lähteentielle myös kaksi Sotainvalidien

asuintaloa (1993). Julkisivuiltaan pelkistetyt, vaaleiksi rapatut pienkerrostalot suunnitteli Rakennussuunnittelutoimisto Nylund Oy.

Asuinkerrostaloja rakennettiin 1990- ja 2000-luvuilla keskustaan 4: Toimituvan vuokrakerrostalo Asematielle, Torikatu 7 ja Torinkulma torin tuntumaan ja vuokrakerrostalo Asematie 8 (2014). Rivitaloja rakennettiin Asematielle (Kiurunkolo 2006), Harjukadulle (Kirkkomännikkö 2002 ja Ylä-Räty 2008) ja Yhtyläntielle vuokra-asuntoja (2005).

Katse ympäristöön

1990-luvulta lähtien ympäristön viihtyisyyteen alettiin kiinnittää entistä enemmän huomiota. Tielaitos toteutti vuosikymmenen lopulla taajaman läpi kulkevan pääväylän, Nivankatu-Asematien peruskorjauksen. Hankkeella oli merkittävä vaikutus taajamaympäristöön. Kuopion Viatekin laatimassa suunnitelmassa kiinnitettiin liikenneturvallisuuden ohella huomiota taajamakuvaan ja tieympäristön parantamiseen, katutilan rajauksiin, esteettisyyteen ja istutuksiin.

Kirkonkylän laivaranta oli v. 1906 tehdyn Kiurujoen kanavoinnin ja Saarikosken sulun rakentamisen jälkeen avautuneen laivareitin vilkas päätepiste, mutta liikenne hiipui 1930-luvulla rautatien vaikutuksesta. Laivaranta sijaitsi meijerin vieressä. Museovirasto entisöi Saarikosken puusulkukanavan Runnilla ja otti sen uudelleen käyttöön 2000-luvun alussa. Samassa yhteydessä kunnostettiin venereitti kanavalta Kiuruvedelle ja avattiin v. 2005. Nykyisen vierasvenesataman rakentaminen käynnistettiin 1970-luvulla. Sen viereen rakennettiin satamapuisto arkkitehti Hanna Oijalan suunnitelmien mukaan.

Satamapuisto

Virranniemen silta

Kuorevirta on ollut vanhastaan kirkonkylän asukkaiden kävelyretkien kohde ja uimapaikka. Kaupunki hankki omistukseensa Virranniemen alueen 1980-luvun lopulla. Aluksi niemeen kaavailtiin asuntorakentamista, mutta se kaavoitettiin virkistysalueeksi 2000-luvun alussa. Kiurujärven rehevöitynyt ja umpeen kasvanut pohjoispää ruopattiin, vesialueita avattiin ja ranta-alueita kunnostettiin vuosina 1999-2002. Virranniemen kärkeen rakennettiin puinen kevyen liikenteen silta v. 2005 yhdistämään niemi taajamaan. Niemeen rakennettiin rakennusarkkitehti Pirkko Myllysen suunnittelema kesäteatteri v. 2013.

Taajaman keskeinen puisto Raivaajapuisto sai nykyisen ilmeensä 2000-luvulla Katri Väyrysen laatiman yleissuunnitelman pohjalta.

Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet

Kohteissa käytetyt luokitusmerkinnät:

I = valtakunnallisesti merkittävä, II = maakunnallisesti merkittävä, III = paikallisesti merkittävä
R = rakennushistoriallisesti arvokas, H = historiallisesti arvokas, M = maisemallisesti arvokas

Valtakunnallisesti merkittävät kohteet

Valtakunnallisesti arvokkaat kohteet perustuvat Museoviraston laatimaan inventointiin valtakunnallisesti merkittävistä rakennetuista kulttuuriympäristöistä (RKY 2009).

1 Rautatieasema

Kiuruvetiset ajoivat 1900-luvun alusta lähtien aktiivisesti poikkiradan rakentamista Savon radalta Pohjanmaan radalle. Rakennustyöt käynnistettiin v. 1917. Iisalmen ja Kiuruveden välinen rataosuus avattiin väliaikaiselle liikenteelle v. 1923, ja Ylivieskaan saakka rata saatiin käyttöön v. 1926.

Asema rakennettiin kirkonkylän eteläpuolelle Kallion maalta lohkaistulle tontille. Asemarakennus oli V-luokan asematalo ja se valmistui vuonna 1923. Rakennukseen tuli neljä virkahuonetta, odotussali ja kuusi asuinhuonetta, joissa virkailijat asuivat. Aseman läheisyyteen rakennettiin kaksi asuinrakennusta (1923-24). Kolmen perheen asuintalossa asuivat junanlähettäjä ja asemamiehet. Rakennusmestarin asuintalossa oli yksi huoneisto. Lisäksi pihassa olivat navetat, puuliiterit ja aitat. Aseman vieressä on kaunis kaivokatos ja lähistöllä

vesitorni (1924) ja tavaramakasiini. Alueelta on purettu useita rakennuksia. Rakennukset edustavat 1920-luvun klassismia. Tyypipiirustuksia suunnittelivat Carl Ungern, Gunnar Aspelin ja Ivar Pladhan.

Asema ohjasi kirkonkylän rakentamista ja vaikutti elinkeinoelämään. Asemalle rakennettiin 1920-luvulla Asematie, jonka varteen syntyi asutusta ja liiketoimintaa, mm. kahvila Otava, Tapiolan matkustajakoti, leipomo ja ravintola sekä keskustan kauppojen tavaramakasiineja.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Rakennukset edustavat 1920-luvun klassismia. Yhtenäinen, hyvin säilynyt kokonaisuus.

Historiallinen: Rautatie ja asema vaikuttaneet kunnan kehitykseen merkittävästi liikenneyhteyksien, elinkeinoelämän ja taajaman rakentumisen kannalta.

Maisemallinen: Merkittävä miljöö, joka luo taajaman eteläosaan oman leimansa.

Merkittävyys: I, R, H, M

Suojelu: Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009) kohde.

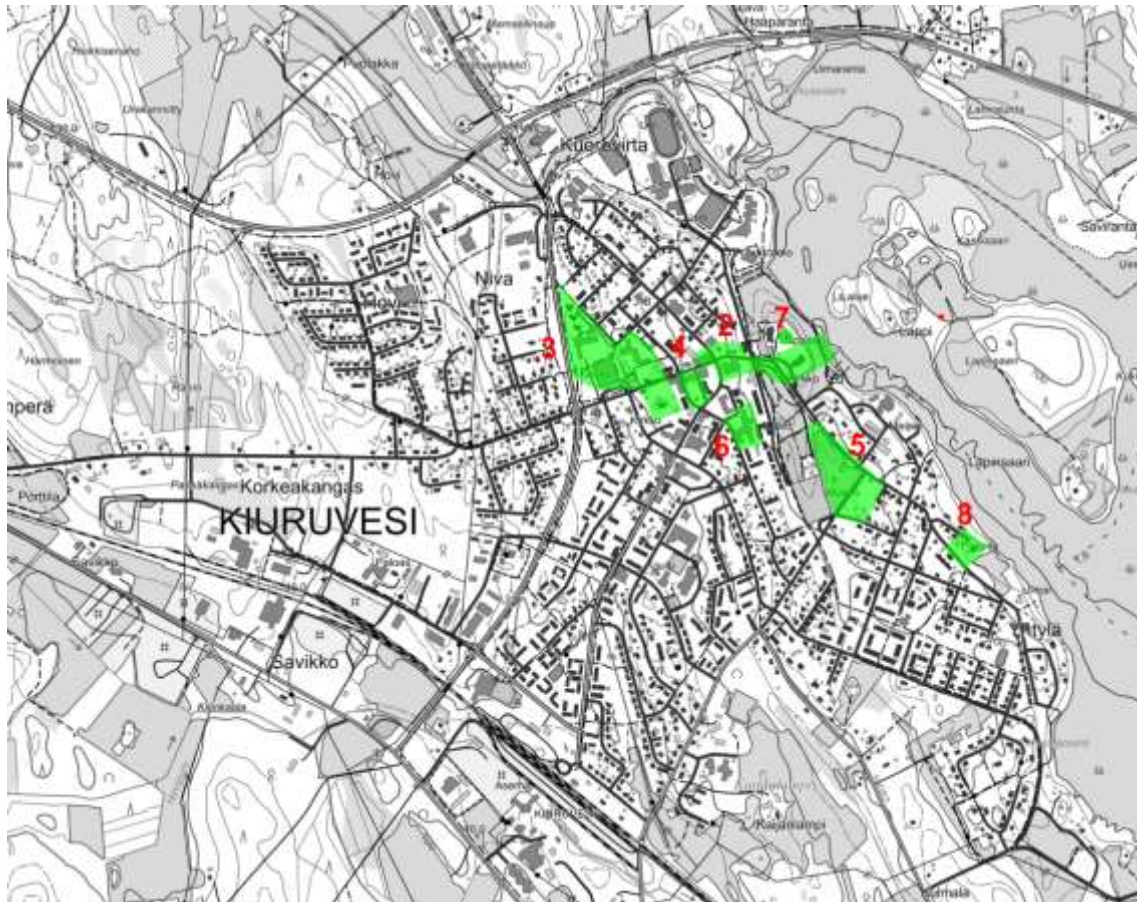
Maakuntakaavassa rakennussuojelualue tai -kohde (SR).

Taajaman osayleiskaavassa (2005) valtakunnallisesti merkittävä rakennuskohde.

Asemakaavassa asemarakennus ja asuinrakennukset: suojeltava rakennus (sr-7), makasiini, vesitorni ja ulkorakennukset: suojeltava rakennus (sr-8). Asemakaavassa alue, jolla ympäristö säilytetään (/s-3).

Maakunnallisesti merkittävät kohteet

Maakunnallisesti arvokkaat kohteet on esitetty Pohjois-Savon maakuntakaavassa 2030 ja siihen liittyvässä Pohjois-Savon kulttuuriympäristöselvityksessä (osa 2, Pohjois-Savon liitto 2011).

2 Osulan vanha liikekeskus

- *Vanha Säästöpankki*
- *Osula*
- *Pankkila*
- *Evangelisluterilainen kirkko*

3 Nivan koulurakennukset ja lähiympäristö

- *Puistola*
- *Ortodoksinen kirkko*
- *Nivan koulu ja opettajien asunnot*

4 Tori

5 Hautausmaa ja kotiseutumuseo

- *Vanha hautausmaa*
- *Kellotapuli*
- *Kotiseutumuseo*

6 Kaupungintalo

7 Rovastin pappila

8 Vanha pappila

2 Osulan vanha liikekeskus

Osulan risteysaluetta rajaavat Nivankatu (entinen Pyhännänkatu), Kirkkokatu ja Niemistenkatu ovat nähtävissä jo 1882 alueesta laaditussa kartassa. Asematie rakennettiin v. 1923 rautatien vaikutuksesta ja se liitettiin Osulan risteykseen vasta 1950-luvulla, kun se aiemmin kulki torin kautta.

Kiuruveden kirkonkylä alkoi muodostua 1800-luvun jälkipuoliskolla, kun asutus tiivistyi ja kauppiaat rakennettiin Pyhännänkadun ja Niemistenkadun risteykseen maakaupan vapautuessa. Aluetta kutsuttiin Sormusen mäen risteykseksi, myöhemmin Osulan risteykseksi ja Elon mäeksi.

Kirkonkylän ensimmäiset kaupat olivat risteysalueella: Kärkströmin kauppahuone, Kauppamäki (1860-luvulla, myöhemmin Osula), Riihimäen talo (1800-luvulta lähtien kauppapuotina, myöhemmin Elo) ja iisalmelaisen kauppamiehen John Puustisen sivuliike ja ostomeijeri (paikalla 1900-luvun alussa K. J. Huttusen kauppa). Asematien pohjoispään kohdalla oli kättilö Maria Mörkin talo ja sen vieressä Ambro Kärkkäisen kauppakartano. Risteuksen pohjoispuolella oli A. E. Niskasen kauppa ja palokalustovaja. Risteyksessä oli myös "laahkoja".

Ensimmäiset pankit rakennettiin myös risteysalueelle. Säästöpankki rakennettiin v. 1916 ja sitä laajennettiin v. 1923 Kiuruveden yhteiskoulun tiloilla. Pohjoismaiden Yhdyspankki siirtyi v. 1916 viereiseen Niskasen kaupan kiinteistöön.

Risteysaluetta rajasivat pitkään puurakennukset, mutta alueelle rakennettiin vähitellen myös kivirakennuksia. Vuonna v. 1938 rakennettu Kiuruveden työväen osuuskauppa, Osula, edusti osuuskauppafunkista. PYP:lle rakennettiin uusi, arkkitehti Jaakko Tähtisen suunnittelema pankkitalo v. 1952. Samoihin aikoihin tehtiin myös kivrakenteiset Elon liikerakennus ja apteekki. 1960-luvulla risteuksen keskellä oli puurakenteinen kioski. Elo ja Apteekki purettiin v. 1994, ja Elon paikalle rakennettiin seuraavana vuonna Osuuskauppa PeeÄssän liikerakennus.

Osulan risteysalue noudattelee Viipurin asemakaava-arkkitehti Otto I. Meurmanin laatimaa Kiuruveden taajaväkisen yhdyskunnan asemakaavaa vuodelta 1926.

Nivankadun ja Asematien parantamishankkeen yhteydessä vuosina 1999-2000 jäsenneltiin liikenneväyliä, tehtiin istutuksia sekä uusittiin pintamateriaaleja ja valaistusta. Risteysalueelta avautuu näkymä puiden reunustamaa Kirkkokatua pitkin kirkonmäelle.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Rakennukset edustavat eri aikakausien liikerakentamista 1910-20- ja 1930-luvuilta 1950-luvulle. Liikekeskus ja risteysalue säilyttänyt muotonsa 1800-luvulta ja kehittynyt Otto I. Meurmanin laatiman taajaväkisen yhdyskunnan asemakaavan (1926) pohjalta.

Historiallinen: Vanha kirkonkylän kaupallinen keskus, johon liittyy runsaasti taajaman historiaa.

Maisemallinen: Hahmottuu taajaman keskeiseksi ytimeksi, jonka rakennuksista Vanhalla Säästöpankilla ja Osulalla taajamakuvan kannalta vahvaa symboliarvoa. Kirkkokatu yhdistää Osulan risteysalueen kirkon ympäristöön.

Merkittävyys: II, R, H, M

Suojelu: Maakuntakaavassa MA1, kulttuuriympäristön kannalta maakunnallisesti tärkeä alue tai kohde.

Taajaman osayleiskaavassa (2005) maakunnallisesti merkittävä alue, joka on säilytettävä.

Asemakaavassa kaupunkikuvallisesti tärkeä alue, jolla ympäristön ominaispiirteet säilytetään (sk-2).

- **Vanha säästöpankki**

Kiuruveden pitäjän Säästöpankki perustettiin v. 1876. Se kuului aluksi kunnallishallinnon piiriin, mutta irtaantui 1900-luvun alussa itsenäiseksi pankiksi. Säästöpankki sai v. 1916 oman pankkirakennuksen, jonka suunnitteli rakennusmestari Pekka Lind. Rakennuksen runko tehtiin pystyhirsistä ja sen jugendtyyliset julkisivut rapattiin.

Rakennusta laajennettiin vuonna 1923 arkkitehti Toivo Salervon suunnittelemissa Kiuruveden yhteiskoulun tiloilla. Laajennusosa rakennettiin tiilirunkoisena ja rapattiin. Yhteiskoulu muutti rakennuksesta v. 1951, mutta muu koulutoiminta rakennuksessa jatkui vuoteen 1986 saakka. Säästöpankki muutti rakennuksesta uusiin toimiloihin torin varteen v. 1962. Rakennuksessa ovat toimineet myös nahkurin versta, Elon ruokakauppa, baari, Kameraseura ja leipomo.

Kunta osti rakennuksen Ylä-Savon Säästöpankilta v. 1989, minkä jälkeen rakennusta käyttivät järjestöt, kansalaisopisto ja nuorisotoimi. Rakennuksen julkisivuja ja sisätiloja kunnostettiin 1990-luvun alussa. Rakennus siirtyi yksityisomistukseen v. 2017.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Jugendin tyyliin edustava, rakennusmestari Pekka Lindin tuotantoon liittyvä rakennus, jossa harvinainen pystyhirsirunko.

Historiallinen: Kiuruveden ensimmäinen pankkirakennus, joka liittyy myös koululaitoksen historiaan.

Maisemallinen: Taajamakuullisesti merkittävä ja keskeinen, symboliarvoa omaava rakennus.

Merkittävyys: II, R, H, M

Suojelu: Maakuntakaavassa MA1, kulttuuriympäristön kannalta maakunnallisesti tärkeä alue tai kohde.

Taajaman osayleiskaavassa (2005) maakunnallisesti merkittävä rakennuskohde.

Asemakaavassa suojeltava rakennus (sr-6). Kaupunkikuullisesti tärkeä alue (sk-2), jolla ympäristön ominaispiirteet säilytetään.

• Osula

Kiuruveden työväenyhdistys perustettiin v. 1905. Yhdistys hankki talon tontin kauppias Alfred Ruotsalaiselta v.1907. Kun työväestön piirissä oltiin tyytymättömiä maakauppiaisiin, perustettiin samana vuonna Kiuruveden työväen osuuskauppa. Myymälähuoneisto toimi aluksi työväentalolla. Uusi työväentalo rakennettiin v. 1912 ja vanha rakennus jäi kaupan käyttöön. Osuuskaupan toiminta vakiintui 1910-20-luvuilla.

Uusi toimitalo rakennettiin vanhan kaupan paikalle v. 1938. Rakennuksen suunnitteli KK:n rakennusosastossa N. Pulkka. Rakennus edusti

funktionalismia, joka 1930-luvun lamavuosien jälkeen ilmensi uutta tulevaisuudenuskkoa. Rapattujen julkisivujen ja nauhaikkunoiden lisäksi julkisivuja jäsentää musta laatoitus katukerroksessa. Rakennuksen julkisivu kaartuu Nivankatua myötäillen. Eteläpäädyssä ollut parveke on myöhemmin purettu.

Liikkeessä oli kaksi kerrosta, joista ensimmäisessä olivat elintarvike-, sekatavara-, maatalous-, kangas- ja jalkinekaupat ja toisessa kerroksessa kahvila, toimisto sekä johtajan asunto. 1960-luvulla liitettiin tyhjilleen jäänyt työväentalo myymälään. Vuonna 1963 väliaikainen kauppa purettiin ja sen tilalle rakennettiin KK:n arkkitehtitoimiston Paavo Lehtosen piirtämä matala laajennusosa. Rakennuksen sisätiloihin on tehty monia muutoksia.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Edustaa 1930-luvun funktionalismia.

Historiallinen: Liittyy työväenliikkeen vaiheisiin ja kauppatoiminnan kehitykseen taajamassa.

Maisemallinen: Merkittävä ja keskeinen taajaman rakennus, jolla symboliarvoa. Liittyy Osulan liikekeskukseen.

Merkittävyys: II, R, H, M

Suojelu: Maakuntakaavassa MA1, kulttuuriympäristön kannalta maakunnallisesti tärkeä alue tai kohde.

Taajaman osayleiskaavassa (2005) maakunnallisesti merkittävä rakennuskohde.

Asemakaavassa suojeltava rakennus (sr-6). Kaupunkikuullisesti tärkeä alue, jolla ympäristön ominaispiirteet säilytetään (sk-2).

• Pankkila

Pohjoismaiden Yhdyspankki syntyi kauppiaiden ja yrittäjien piirissä vastapainoksi Säästöpankille, Osuus-kassalle ja Säästökassalle. Pankki osti vuonna 1916 A. E. Niskaselta v. 1905 rakennetun kauppa- ja asuinkartanon, missä pankki toimi 1950-luvulle asti. Arkkitehti Jaakko Tähtinen suunnitteli entisen paikalle uuden pankkirakennuksen, joka valmistui v. 1952.

Rakennukseen tuli pankkitilojen lisäksi erillinen myymälä sekä huoneita toiseen kerrokseen. Vuonna 1965 Pohjoismaiden Yhdyspankki muutti toiseen kiinteistöön torin reunalle. Hahmoltaan samanlaisia Tähtisen suunnittelema, saman aikakauden SYP:n

pankkirakennuksia löytyy monilta paikkakunnilta.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Edustaa tyyppillistä arkkitehti Jaakko Tähtisen 1950-luvun pankkisuunnittelua.

Maisemallinen: Liittyy taajamakuvallisesti merkittävään Osulan liikekeskukseen, seurailee piirteiltään Vanhan Säästöpankin muotoja.

Merkittävyys: II, R, M

Suojelu: Maakuntakaavassa MA1, kulttuuriympäristön kannalta maakunnallisesti tärkeä alue tai kohde.

Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä rakennuskohde.

Asemakaavassa suojeltava rakennus (sr-6). Kaupunkikuvallisesti tärkeä alue, jolla ympäristön ominaispiirteet säilytetään (sk-2).

- **Evangelisluterilainen kirkko**

Kiuruveden ensimmäinen kirkko rakennettiin v. 1786 ja toinen v. 1852. Molemmat kirkot olivat puisia ristikirkkoja ja sijaitsivat vanhalla hautausmaalla. Toinen kirkko paloi v. 1937. Kirkko toimi aluksi väliaikaisesti seuratuvalta, jota laajennettiin kirkkosalilla. Rakennustoimikunta ryhtyi välittömästi miettimään uuden kirkon rakentamista. Paikaksi valittiin rovastin pappilan vieressä olleen Sormusen talon paikka.

Kiuruvedeltä kotoisin olevan arkkitehti Saara Kivikanervo laati ensimmäisiä luonnoksia uudeksi kirkoksi, mutta seurakunta päätyi modernien luonnosten sijaan perinteisempään, arkkitehti Bertel Liljeqvistin suunnittelemaan kirkkoon. Kirkko on tyyppiltään päätytornillinen pitkäkirkko. Kirkkosalissa on leveä holvattu keskilaiva, jota kannattavat betonipylväät. Sivulaivoissa on tasakatot maalauksineen. Kirkon tunnusmerkkejä ovat korkea harjakatto, korkea tornin huippu ja vaaleiksi rapatut ulkoseinät. Pääovea korostaa graniittinen portaali, jonka yläpuolella on kuvanveistäjä Johannes Haapasalon korkokuva. Kirkko valmistui talvisodan päätyttyä v. 1940. Kirkko kunnostettiin sisä- ja ulkopuolelta v. 1989.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Edustaa perinteistä pitkäkirkkotyyppiä ja arkkitehti Bertel Liljeqvistin tuotantoa.

Historiallinen: Liittyy seurakunnan historiaan ja sen rakentaminen vaikeaan sota-aikaan.

Maisemallinen: Taajaman järvenrantamaisemaa hallitseva, maamerkimäinen rakennus, ympäröivine puistoineen maisemallisesti näkyvä, kaunis ja arvokas kokonaisuus.

Merkittävyys: II, R, H, M

Suojelu: Maakuntakaavassa MA1, kulttuuriympäristön kannalta maakunnallisesti tärkeä alue tai kohde.

Taajaman osayleiskaavassa (2005) valtakunnallisesti merkittävä rakennuskohde.

Asemakaavassa alue, jolla ympäristö säilytetään (s).

3 Nivan koulurakennukset ja lähiympäristö

Keskustassa sijaitsevat ortodoksinen kirkko, Puistola ja Nivan koulu opettajien asuinrakennuksineen muodostavat laajahkon puistomaisen julkisten rakennusten alueen.

- **Puistola**

Puistolan rakennutti kauppa-apulainen Joel Huttunen noin v. 1910 Jylängistä tuodusta kehikosta. Huttunen myi rakennuksen Kiuruveden kunnan-lääkärille Aaro Väänäselle v. 1914. Väänänen teetti Puistolaan v. 1923 E. Halosen suunnitteleman laajennuksen, johon sijoitettiin vastaanottotilat. Ohjesäännön mukaan kunnanlääkärin tuli pitää kotonaan vastaanottoa. Samalla rakennusta korotettiin toisella kerroksella. Väänänen toimi kunnanlääkärinä vuoteen 1951.

Puistola siirtyi kunnalle v. 1963. Rakennus muutettiin asunnoiksi ja vuonna 1973 päiväkodiksi.

Nykyiseen asuunsa Puistola peruskorjattiin v. 1985, mutta nyt rakennus on käyttämättömänä. Pihassa on hirsirunkoinen piharakennus ja vanhaa puustoa.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Edustaa 1920-luvun alun puuarkkitehtuuria, julkisivujen tyylipiirteet säilyneet.

Historiallinen: Merkittävä ja tunnettu talo, kunnanlääkäarin asuin- ja vastaanottorakennus.

Maisemallinen: Rajautuu keskustan pääkadun varteen, muodostaa ortodoksisen kirkon ja Nivan koulukeskuksen kanssa maisemallisesti arvokkaan, puistomaisen miljöö.

Merkittävyys: II, R, H, M

Suojelu: Maakuntakaavassa MA1, kulttuuriympäristön kannalta maakunnallisesti tärkeä alue tai kohde.

Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä rakennuskohde.

Asemakaavassa Puistola ja ulkorakennus suojeltavia rakennuksia (sr-6). Kaupunkikuvallisesti tärkeä alue, jolla ympäristön ominaispiirteet säilytetään (sk-2).

• **Ortodoksinen kirkko**

Kiuruveden ortodoksinen seurakunta perustettiin sotien jälkeen v. 1949. Seurakunta osti v. 1951 Siina Tarmolta entisen apteekkirakennuksen, johon Yleisten rakennusten ylihallituksen arkkitehti Selim Savonius laati muutossuunnitelmat kirkoksi. Pyhän Nikolaoksen muistolle pyhitetty kirkko vihittiin käyttöön v. 1957.

Rakennuksen teetähti apteekkari Berndt Emil Forsblom, joka aloitti apteekkitoiminnan Kiuruvedellä v. 1915. Ensimmäinen, puinen apteekkirakennus tuhoutui tulipalossa jo muutaman vuoden kuluttua. Uusi apteekkirakennus tehtiin tiilirunkoisena 1910-20-lukujen vaihteessa. Rakennuksen väliseinät tehtiin pystyhirrestä.

Forsblom kuoli v. 1935 ja hänen jälkeensä apteekkariksi tuli P. J. Tarmo.

Muutostöissä kirkoksi poistettiin osa apteekkirakennuksen yläkerran huoneista sekä portaikko parvekkeineen. Julkisivut rapattiin, rakennettiin torni ja tehtiin tilat keskuslämmitystä varten. Pystyhirsiseinät poistettiin vuonna 1960. Sisältä kirkkosali on basilikan muotoinen, kolmilaivainen. Alttarin erottaa ikonostaasi, joka on peräisin Korpiselän kirkosta. Rakennuksessa olleesta kirkkoherran asunnosta tehtiin myöhemmin seurakunnan toimitaloja. Kirkon erikoisuutena ovat seiiniä koristavat freskomaalaukset, joiden maalaaminen aloitettiin v. 1982. Kirkon edessä on Kiuruveden karjalaisten vuonna 1959 pystyttämä muistomerkki Karjalaan jääneiden muistolle.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Edustaa Kiuruvedellä harvinaista 1920-luvun kivirakenteista liike- ja asuinrakennusta. Näkyvissä eri aikakausien ja käyttötarkoitusten piirteitä.

Historiallinen: Kiuruveden ensimmäinen apteekkirakennus, joka liittyy myös ortodoksisen kirkon vaiheisiin.

Maisemallinen: Kirkko ympäristöineen liittyy Puistolalan ja Nivan koulurakennusten kanssa maisemallisesti merkittävään puistomaiseen julkisten rakennusten alueeseen.

Merkittävyys: II, R, H, M

Suojelu: Maakuntakaavassa MA1, kulttuuriympäristön kannalta maakunnallisesti tärkeä alue tai kohde.

Taajaman osayleiskaavassa maakunnallisesti merkittävä rakennuskohde.

Asemakaavassa suojeltava rakennus (sr-5). Kaupunkikuvallisesti tärkeä alue, jolla ympäristön ominaispiirteet säilytetään (sk-2).

• **Nivan koulu ja opettajien asuintalot**

Kiuruvedelle perustettiin kansakoulu v. 1877. Koulua varten hankittiin tontti nykyisen kaupungintalon paikalta. Koulurakennus koottiin v. 1885 Kettulan ja Pietilän asuinrakennuksista, jotka liitettiin toisiinsa kulmittain. Samalle paikalle rakennettiin v. 1918 uusi koulu, missä kansakoulu toimi vuoteen 1958.

Uusi kansakoulu rakennettiin v. 1958 uuteen paikkaan arkkitehti Aarne Timosen suunnitelmien mukaan. Koulun viereen rakennettiin kolme pienkerrostaloa opettajien asunnoiksi. Koulurakennuksessa ei enää noudatettu klassismin jäykkää symmetriaa, vaan pohjakaava oli vapaampi. Sisätilat suunniteltiin valoisiksi. Julkisivuja elävöittivät vaihtelevat värit, rapatut pinnat ja muut pintakäsittelyt.

Rakennukseen tehtiin arkkitehtitoimisto Nylundin suunnittelema peruskorjaus v. 2002. Samalla rakennuksen pohjoispuolelle tehtiin laajennus. Asuintalojen tiilikatteet uusittiin ja julkisivut maalattiin v. 2009.

1950-luvun paljaaseen ja avoimeen asuintalojen ympäristöön on kasvanut vuosikymmenien kuluessa vehmas koivu- ja hopeapajupuistikko.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Rakennukset edustavat arkkitehti Aarne Timosen tuotantoa, jonka merkitys taajamakuussa huomattava. Yhtenäinen kokonaisuus, missä rakennusten tyylipiirteet säilyneet hyvin.

Historiallinen: Liittyy koululaitoksen historiaan.

Maisemallinen: Rakennukset puustoineen muodostavat yhdessä yläkoulun kanssa maisemallisesti näkyvän koulurakennusten kokonaisuuden, joka liittyy Puistolan ja Ortodoksisen kirkon puistomaiseen julkisten rakennusten alueeseen.

Merkittävyys: II, R, H, M

Suojelu: Maakuntakaavassa MA1, kulttuuriympäristön kannalta maakunnallisesti tärkeä alue tai kohde.

Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä rakennuskohde.

Asemakaavassa alue, jolla ympäristö säilytetään (s).

4 Tori

Otto I. Meurman suunnitteli torin Kiuruveden taajaväkisen yhdyskunnan asemakaavaan vuonna 1926. Varsinaisesti tori alkoi muodostua 1930-luvulla. Ensimmäisinä alueelle ilmestyivät "laahkat" eli myyntikojut. Arkkitehti Saara Kivikanervon suunnittelema Lottakahvila rakennettiin torialueen eteläpäähän v. 1938, ja se toimi linja- autoasemana vuoteen 1969 saakka. Torista muodostui kirkonkylän keskuspaikka.

Torin ympäristö sai nykyisen hahmonsaa 1950-60-luvuilla. Kiuruveden Osuuskassan kolmikerroksinen pankki- ja asuinrakennus rakennettiin torin kulmalle v. 1951 ja torin pohjoispäähän KOP:n pankkirakennus v. 1955. Torin itäreunalla sijainnut Ambro Kärkkäisen kauppakartano monine puurakennuksineen alkoi muuttua, kun torin itäreunalle rakennettiin vuonna 1962 asuinrakennuksen paikalle kolmikerroksinen asuin- ja liikerakennus Säästötalo ja vuonna 1967 makasiinin paikalle yksikerroksinen Ambro Kärkkäisen tavaratalo. Torin eteläkulmalle rakennettiin vielä 1960-luvulla terveystalo kaksikerroksisen puisen kunnantalon paikalle. Torille tehtiin myös kiinteitä myyntikojuja ja kioskeja.

Kiuruveden kunta järjesti vuonna 1989 arkkitehtikilpailun torialueen kehittämiseksi. Kilpailun voittaneen arkkitehti Jari Saarnion työn pohjalta tori kunnostettiin ja torin pohjoispäähän rakennettiin kioskeille ja pienille liikkeille tarkoitettu toritalo. Entinen linja-autoasema purettiin. Torin eteläpäähän rakennettiin arkkitehti Hanna Oijalan suunnittelema esiintymislava ja katos v. 2004.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Alueen rakennusten historiallinen kerroksisuus ulottuu 1950-luvulta 1990-luvulle.

Historiallinen: 1930-luvulla syntynyt, edelleen aktiivisessa käytössä oleva tori.

Maisemallinen: Säilynyt taajamakuvassa merkittävänä, keskeisenä julkisena tilana.

Merkittävyys: II, R, H, M

Suojelu: Maakuntakaavassa MA1, kulttuuriympäristön kannalta maakunnallisesti tärkeä alue tai kohde.

Taajaman osayleiskaavassa (2005) maakunnallisesti merkittävä alue, joka on säilytettävä.

Asemakaavassa kaupunkikuvallisesti tärkeä alue, jolla ympäristön ominaispiirteet säilytetään (sk-2).

5. Hautausmaa ja kotiseutumuseo

• Vanha hautausmaa

Hautausmaa perustettiin vuonna 1762 nykyisen hautausmaan pohjoisosaan. Kiuruveden ensimmäinen kirkko ja tapuli rakennettiin v. 1768 kirkkotarhan sisäpuolelle. Kirkkotarhaa ympäröi hirsiaita ja siinä oli kaksi paanukattoista porttirakennusta. Toinen kirkko rakennettiin v. 1852. Kirkot olivat ajalleen tyyppillisiä puisia ristikirkkoja.

1800-luvun alkupuolella ongelmana oli, että kirkon ympärillä ei ollut tarpeeksi maata, johon vainajat olisi voitu haudata. 1830-luvulla perustettiin uusi hautausmaa kappalaisen pappilan taakse Mäntyniemeen, mutta se osoittautui huonoksi ja

kivikkoiseksi. Kirkon ympärille ajettiin runsaasti lisämaata, mutta haudoista tahtoi kuitenkin tulla liian matalia. Hautausmaakysymys helpottui jonkin verran, kun hautausmaata laajennettiin v. 1909. Myös Koskenjoelle perustettiin v. 1919 uusi Tuonelanharjun hautausmaa.

Toinen kirkko tuhoutui tulipalossa v. 1937. Uusi kirkko rakennettiin uuteen paikkaan Kiurujärven rannalle. Hautausmaalle jäivät vanhan kirkon kivijalka ja tapuli, joka on vuodelta 1765 ja korjattiin nykyiseen asuunsa v. 1898.

Vuonna 1939 alkanut sota mullisti elämänmenoa koko Suomessa. Talvi- ja jatkosodassa kaatuneet kiuruvetiset sankarivainajat haudattiin yhteiseen sankarihautaan, joka perustettiin palaneen kirkon kivijalan sisäpuolelle. Sankarihaudan hautakivet, muistomerkit ja alueen suunnitteli arkkitehtitoimisto Harmia & Baeckman v. 1946. Hautausmaalla oli aikoinaan leikkuuhuone (ruumishuone), mutta myös tapulia käytettiin ruumishuoneena vuoteen 1975.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Historiallinen: Liittyy seurakunnan historiaan ja ensimmäisten kirkkojen rakentamisvaiheisiin, vanhoja hautakiviä ja ristejä 1800-luvun alkuvuosikymmeniltä saakka. Edustaa Kiuruveden taajaman vanhinta säilynyttä miljöötä.

Maisemallinen: Kiuruveden vanhin julkinen kaupunkipuisto, joka on vanhoine puustoineen merkittävä osa taajamakuvaa. Liittyy luontevasti viereisen kotiseutumuseon alueeseen. Kirkkokatu, vanha kirkkotie, kulkee hautausmaan kiviainan vieritse vanhojen puiden atveessa.

Merkittävyys: II, H, M

Suojelu: Maakuntakaavassa MA1, kulttuuriympäristön kannalta maakunnallisesti tärkeä alue tai kohde.

Taajaman osayleiskaavassa(2005) maakunnallisesti merkittävä alue, joka on säilytettävä.

Asemakaavassa EH/s-1, hautausmaa-alue, jonka kulttuurihistorialliset ominaispiirteet tulee säilyttää.

• Vanha tapuli

Tapuli on rakennettu ensimmäisen kirkon aikana. Rakennuskatselmuskirjassa (1769) se mainitaan ”täysikokoiseksi, kaunismuotoiseksi ja aika hyvin tehdyksi”. Tapuli on kolminivelinen n.s. pohjalainen renessanssikellotapuli. Se rakennettiin lisalmen emäseurakunnassa vaikuttaneen kuuluisan kirkonrakentaja Anders Brovallin johdolla.

Rakennus sai nykyisen hahmonsaa vuonna 1896 Ferdinand Pietikäisen johdolla tehdyissä korjaustöissä: tapuli vuorattiin, katto uusittiin ja kellojen aluspalkitus vahvistettiin. Korjauspiirustukset laati Abr. Kärkkäinen.

Tapuli jäi pois käytöstä, kun uusi kirkko valmistui v. 1941. Se palveli vielä ruumishuoneena vuoteen 1975. Tapuli kunnostettiin ulkopuolelta 1990-luvun lopulla ja siihen hankittiin uusi kello.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Edustaa pohjalaismallista kolminivelistä renessanssitapulityyppiä ja on kuuluisan kirkonrakentaja Anders Brovllin rakentama. Runko-osat ovat 1760-luvulta ja rakennus edustaa Kiuruveden vanhinta rakennuskantaa.

Historiallinen: Liittyy seurakunnan historiaan ja on jääne Kiuruveden hävinneistä vanhoista kirkoista.

Maisemallinen: Tapuli ja ympäröivä vanha hautausmaa taajamassa maisemallisesti merkittävää, vanhinta miljöötä.

Merkittävyys: II, R, H, M

Suojelu: Maakuntakaavassa MA1, kulttuuriympäristön kannalta maakunnallisesti tärkeä alue tai kohde.

Taajaman osayleiskaavassa (2005) maakunnallisesti merkittävä rakennuskohde.

Asemakaavassa srk-1, kirkkolain 14 luvun 5 §:n nojalla suojeltu rakennus (srk-1).

• **Kotiseutumuseo**

Kiuruveden maamiesseura viritti museoaatetta Kiuruvedellä vuonna 1935. Sodan vuoksi museohanke siirtyi aina vuoteen 1944, jolloin ostettiin K. P. Lappalaisen omistama Sulkavan Tuikan savupirtti. Kotiseutumuseoyhdistys perustettiin v. 1947, ja yhdistys ryhtyi hoitamaan museohanketta. Savupirtti siirrettiin Männistönmäelle, jota ruvettiin kutsumaan Museomäeksi. Paavo Ruotsalainen, Museo-Paavo, antoi omat esinekokoelmaansa museolle. 1950-luvulla Museomäelle siirrettiin lisää rakennuksia.

Savupirtti esineineen paloi v. 1973. Samana vuonna museo siirtyi kunnalle ja sen tulevaisuutta ryhdyttiin pohtimaan. Esinemuseo päätettiin perustaa vanhaan lainajyvämakasiiniin. Lainajyvästö oli rakennettu v. 1860 ja se toimi kunnan valvonnassa. Lainajyvästöstä saatiin katovuosina lainaviljaa, jotta selvittiin seuraavaan satoon. Lainajyvästö lakkautettiin v. 1955. Makasiinirakennuksesta tehtiin siunauskappeli v. 1957 arkkitehti Aarne Timosen suunnitelmien mukaan. Siunauskappeli muutettiin esinemuseoksi v. 1977. Lähistölle perustettiin museon pihapiiri, johon siirrettiin 1970- ja 1980-luvuilla Museomäeltä puretut aitat ja tuulimylly sekä Luupuvvedeltä Hyvärilän vanha päärakennus vuodelta 1915, navetta Koivujärveltä, navettalato Sulkavanjärveltä sekä sauna.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Esinemuseo muutostenkin jälkeen hyvä rakennushistoriallinen kohde, jonka eri vaiheet ja käyttötarkoitukset näkyvät rakennuksessa.

Historiallinen: Lainajyvästöllä merkittävä asema Kiuruveden kunnan historiassa.

Maisemallinen: Museoalue maisemallisesti merkittävä kokonaisuus entisen kirkonkylän sisääntulotien varressa, liittyy vanhan hautausmaan miljööseen.

Merkittävyys: II, R, H, M

Suojelu: Maakuntakaavassa MA1, kulttuuriympäristön kannalta maakunnallisesti tärkeä alue tai kohde.

Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä rakennuskohde.

Asemakaavassa museorakennusten korttelialue, jolla perinteinen pihapiiri rakennuksineen

säilytetään (YM/s). Esinemuseo rakennustaiteellisesti ja historiallisesti arvokas rakennus (sr-2). Asemakaavassa alue, jolla ympäristö säilytetään (/s-3).

6. Kaupungintalo

Kiuruveden kunta perustettiin vuonna 1873. Ensimmäiset kuntakokoukset pidettiin seuratuvalta ja pappilan pirtissä. Ensimmäinen kuntakokouhuone rakennettiin nykyisen Nivankadun pohjoispäähän v. 1875. Toinen kunnantalo (1929-1959) oli 2-kerroksinen puurakennus Asematien varrella lähellä toria. Nykyisen kaupungintalon paikalla sijainnut vanha kansakoulurakennus vuodelta 1885 muutettiin kunnantaloksi uuden kansakoulun valmistuttua vuonna 1958. Päätös uuden kunnantalon rakentamisesta tehtiin kunnan 100-vuotisjuhlien yhteydessä v. 1973. Kunnantalon suunnittelusta järjestettiin arkkitehtikilpailu, jonka voittivat arkkitehdit Reijo Niskasaari, Kari Niskasaari, Kaarlo Viljanen ja Ilpo Väisänen, myöhemmin arkkitehtitoimisto NVV. Kaupungintalo valmistui v. 1984.

Rakennus edusti ajankohtanaan uutta "Oulun koulun" arkkitehtuuria, joka pyrki ilmentämään paikan henkeä ja perinnettä modernistisella muototulkinnalla. Rakennus koostuu kahdesta rakennusmassasta, joita yhdistää ylikulkusilta. Rakennusmateriaaleiksi valittiin puu ja punatiili, joita on käytetty myös sisätiloissa. Käsityömaisiin detaljiratkaisuihin ja laatoitusten kuvioinnein pyrittiin luomaan yksilöllistä ja tunnistettavaa ympäristöä. Keskeinen osa rakennusta on aulatalo, julkinen yleisötila, johon kokous- ja kahviotilat liittyvät. Etupihalla on kivetty aukio, jota rajaavat tiilimuurit ja sisääntuloportit. Kuntamuodon muuttuessa vuonna 1993 rakennus nimettiin kaupungintaloksi.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Ensimmäisiä 1980-luvun "Oulun koulun" arkkitehtuurisuuntausta edustavia, toteutettuja julkisia rakennuksia.

Historiallinen: Liittyy kunnan/kaupungin historiaan.

Maisemallinen: Sijaitsee taajaman keskeisellä paikalla kevyen liikenteen solmukohdassa muodostaen päätteen näkyville Apteekintien ja Virastokadun suunnista. Maamerkkinäinen rakennus, jolla symboliarvoa.

Merkittävyys: II, R, H, M

Suojelu: Maakuntakaavassa MA1, kulttuuriympäristön kannalta maakunnallisesti tärkeä alue tai kohde.

Taajaman osayleiskaavassa (2005) maakunnallisesti merkittävä rakennuskohde.

Asemakaavassa suojeltava rakennus (sr-5). Kaupungintalo piha-alueineen kaupunkikuvallisesti tärkeä alue, jolla ympäristön ominaispiirteet säilytetään (sk-1).

7. Rovastin pappila

Kiuruvedestä tuli vuonna 1862 itsenäinen kirkkoherrakunta. Kappalaisen pappila jätettiin pitäjänapulaiselle ja kirkkoherran virkataloksi ostettiin kauppias Juho Sormusen, talollisen lesken Stiina Laukkasen ja talollisen Matti Ruotsalaisen omistamat tilat ja pappila päätettiin rakentaa Kettulan vanhan tuparakennuksen viereen.

Pappila rakennettiin v. 1884. Pohjakaavaltaan rakennus oli karoliininen jatkettuna yhdellä huoneparilla. Pappilan vuorilaudoitus on ilmeisesti peräisin 1890-luvulta. Pappilaan rakennettiin v. 1939 Juhani Malmiäyrään suunnittelema kivirakenteinen arkisto- ja virastosiipi sekä kellari. Yläkertaan tehtiin myös huoneita. Pappilan pihapiiriin vanhoista rakennuksista on purettu tuparakennus, talli, navetta, jyvääita, halkovaja, huussi, kellari, sauna, riihi ja puoti.

Rakennus toimi pappilana vuoteen 2005, minkä jälkeen se on ollut mm. seurakunnan nuorisotyön käytössä.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Edustaa 1800-luvun lopun virkatalorakentamista.

Historiallinen: Liittyy seurakunnan historiaan Kiuruveden seurakunnan kirkkoherran ensimmäisenä virkatalona.

Maisemallinen: Liittyy puistomaisine ympäristöineen taajamakuullisesti merkittävään kirkon ranta-alueeseen.

Merkittävyys: II, R, H, M

Suojelu: Maakuntakaavassa MA1, kulttuuriympäristön kannalta maakunnallisesti tärkeä alue tai kohde.

Taajaman osayleiskaavassa (2005) maakunnallisesti merkittävä rakennuskohde.

Asemakaavassa rakennustaiteellisesti tai historiallisesti arvokas rakennus (sr-2). Alue, jolla ympäristö säilytettävä (YK/s).

8. Vanha pappila

Kiuruveden kappeliseurakunta perustettiin v. 1763. Kappalaisen asuinpaikaksi ostettiin v. 1768 Hyvölänniemen tila (Kiuruvesi n:o 6). Pappila valmistui vuoden 1810 vaiheilla ja sitä kutsuttiin kappalaisen pappilaksi. Rakennus oli alkuaan matala, aumakattoinen, pohjakaavaltaan karoliininen empirerakennus. Rakennusta jatkettiin 1870-80-lukujen vaihteessa, jolloin myös katto muutettiin satulakatoksi. Kun Kiuruvedestä tuli oma seurakunta v. 1862, jäi pappila pitäjänapulaisen käyttöön.

Vuonna 1952 purettiin rakennukseen tehty laajennusosa, keittiö ja huone, ja tilalle tehtiin eteinen kellariin vievine portaineen. Rakennuksen alle rakennettiin tilat keskuslämmitykselle ja saunalle. Uunit purettiin ja sisäkattoja levytettiin. Yläkertaan rakennettiin lisää huoneita. Rakennukseen on tehty korjauksia myös 1970-80-luvuilla. Rakennuksen vesikate uusittiin ja julkisivut maalattiin v. 1998. Vanhassa pappilassa aloitti toimintansa Kiuruveden ensimmäinen posti v. 1882.

Monipuolisesta pappilakulttuurista kertovat vielä vanhat pihapuut, puotiaitta ja 1880-luvulta säilynyt leikkimökki. Aitan jatkona ollut väentupa, missä pidettiin rippikoulua, on purettu. V. 1952 rakennettu pappilan navettarakennus on jäänyt Kirkkokadun toiselle puolelle. Pihapiiristä on purettu venenuottakota, aittoja, navetta- ja tallirakennus sekä kellari rannasta.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Edustaa 1800-luvun pappilakulttuuria. Rakentamisajankohdan tyylipiirteinä säilyneet karoliininen pohjakaava ja pääosin julkisivujen uusrenessanssi-aihteet.

Historiallinen: Liittyy Kiuruveden seurakunnan vaiheisiin ja merkittäviin Suomen historian henkilöihin, mm. Wilhelmi Malmivaaraan ja Elias Simojokeen.

Maisemallinen: Puistomaisine ympäristöineen ja avoimine rantapeltoineen merkittävää taajamakuullista arvoa.

Pihapiiri muodostaa Kirkkokadun-Kappalaisenkujan puistomaisen päätteen.

Merkittävyys: II, R, H, M

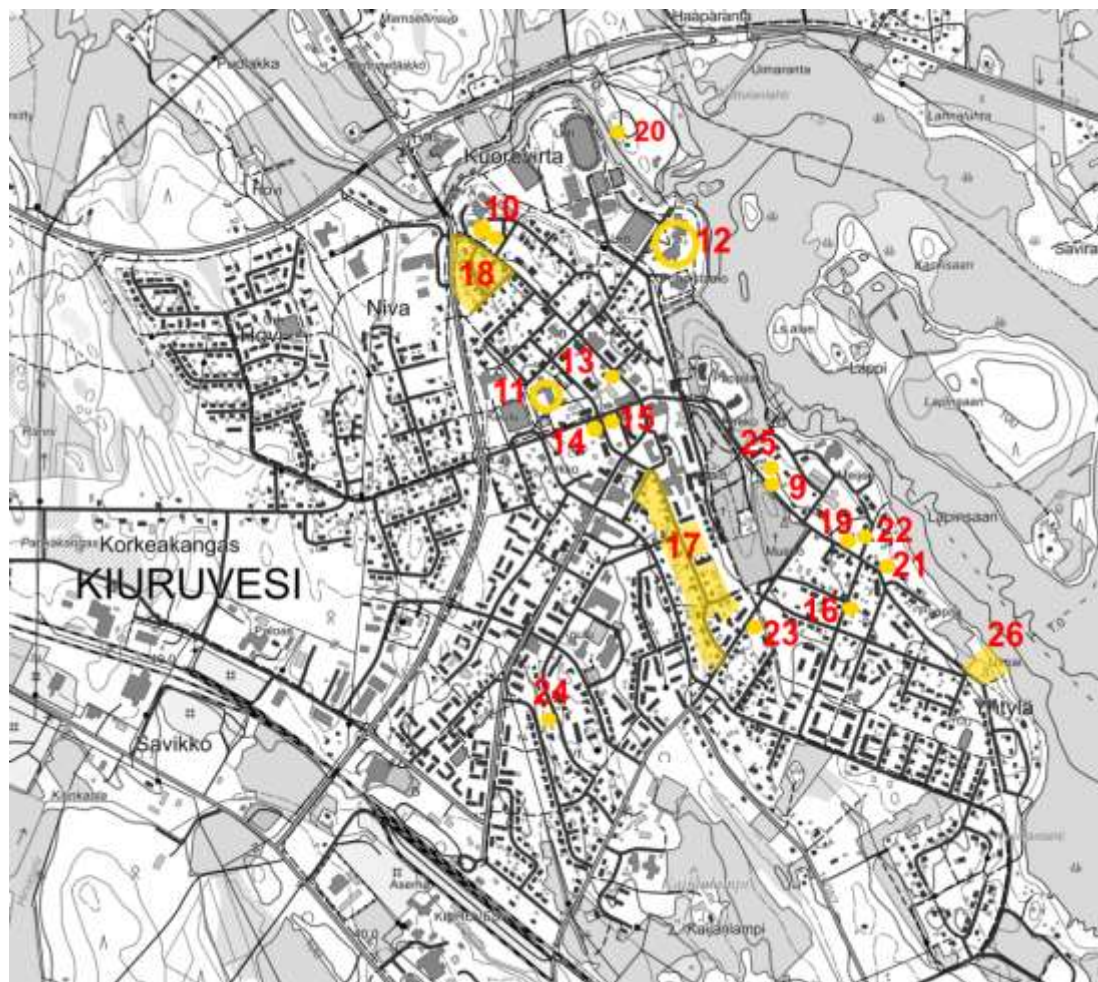
Suojelu: Maakuntakaavassa MA1, kulttuuriympäristön kannalta maakunnallisesti tärkeä alue tai kohde.

Taajaman osayleiskaavassa (2005) valtakunnallisesti merkittävä rakennuskohde.

Asemakaavassa kirkkojen ja muiden seurakunnallisten rakennusten korttelialue. Valtakunnallisesti arvokas pappilamielinen (YK/s-2). Pappila suojeltava rakennus (sr-3).

Paikallisesti merkittävät kohteet

Paikallisesti merkittävät kohteet perustuvat v. 1989 tehtyyn inventointiin ja myöhemmin tehtyihin päivityksiin. V. 1989 inventoiduista kohteista Härkölänniemi, Karhula, Kerälä, Pakastiainen ja Otava/Koivula on purettu. V. 2017 inventoituja kohteita ovat Virranrannan vanhainkoti ja toritalo.

9. Käsityöasema Pirtala	18. Viskaalinmutka
10. Pössilä ja sairaala	19. Kaivola
11. Yläaste	20. Niemelä
12. Vanhainkoti Virranranta	21. Piispala
13. Onnela & Toivola	22. Pirilä
14. Osuuspankki	23. Vainoniemi
15. Toritalo	24. Veikkola / Päivärinne
16. Seuratupa	25. Yhtiöntalo
17. Harjukatu	26. Nälkään kuolleiden hautausmaa

9 Käsityöasema Pirtala

Kiuruvedellä.

Naiskäsityökoulu perustettiin Tyyne Huttusen aloitteesta, mutta mukana olivat myös maatalousseura ja pienviljelijäyhdistys. Kunnassa ei ollut tuolloin mitään ammatillista oppilaitosta. Koulu aloitti toiminnan v. 1948 ja se toimi kannatusyhdistyspohjalta. Koulun piharakennuksineen suunnitteli arkkitehti Aarne Timonen.

Kun koulutoiminta päättyi v. 1976, osti kunta rakennuksen ja siitä toimi kotiteollisuusneuvonta-asema, joka jatkoi käsityötaidon edistämistä

Julkisivuiltaan rapatun, kivirakenteisen koulun sisääntulokuistin detaljeja ovat sauvapaneelilla päällystetyt pilarit sekä kaiteiden tähtikuvioiset koristeleikkaukset.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Rakennukset edustavat arkkitehti Aane Timosen 1950-luvun tuotantoa.

Historiallinen: Kiuruveden ensimmäinen ammatillinen koulu.

Maisemallinen: Maisemallisesti liittyy hautausmaan ja Kirkkokadun miljööseen.

Merkittävyys: III, R, H, M

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä rakennuskohde.

10 Pössilä ja sairaala

Sairaalan tarve nousi esille jo 1930-luvun lopulla, mutta toteuttamaan sitä päästiin vasta seuraavalla vuosikymmenellä. Kulkutautisairaala rakennettiin Viskaalinmäelle v. 1946. Rakennus muutettiin sairaanhoitajien asuntolaksi v. 1952, kun arkkitehti Reino Koivulan suunnittelema kunnansairaala valmistui. Rakennukseen tuli 21 sairaansijaa lasaretti-osastolle ja 4 paikkaa synnyttäjille. Vuonna 1958 kunnansairaala muuttui paikallissairaalaksi. Sairaala laajennettiin ja peruskorjattiin v. 1967 laboratorio- ja röntgentiloilla ja leikkaustiloilla. Rakennusta laajennettiin ja saneerattiin jälleen v. 1979,

suunnittelijoina arkkitehdit Marja ja Erkki Wirta. Myöhemmin rakennukseen on tehty useita muutoksia.

Samaan aikaan sairaalan kanssa valmistui kunnanlääkärin asuintalo, jonka myös suunnitteli arkkitehti Reino Koivula. Rakennus sai nimen "Pössilä" saksalaisen lääkärin Carl Bössin mukaan. Rakennus toimi asuinkäytössä ja mm. hammaslääkärin tiloina vuoteen 1987, minkä jälkeen siinä on ollut työterveysaseman tiloja, ja on nyt tyhjillään.

1950-luvulla rakennettuja osia yhdistävät aumakatot ja rapatut julkisivut. 1970-luvun laajennukset ovat tasakattoisia ja julkisivut on muurattu kalkkihiekkatiilistä.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Edustavat 1950-luvun sairaalarakentamista.

Historiallinen: Liittyvät terveydenhoidon historiaan.

Maisemallinen: Kuuluvat samaa aikakautta edustavan Viskaalinmutkan muodostamaan miljöökokonaisuuteen.

Merkittävyys: III, R, H, M

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä rakennuskohde. Asemakaavassa sairaala ja Pössilä suojeltavia rakennuksia (sr-4).

11 Yläaste

Kiuruvedelle päätettiin perustaa yhteiskoulu vuonna 1917 pidetyssä kokouksessa, mutta se käynnistettiin vasta kansalaissodan jälkeen v. 1920 Kiuruveden kotiyhteiskouluna. Ensimmäiset tilat saatiin seuratuvalta ja pappilasta. Vuonna 1923 Kotiyhteiskoulu muutettiin 5-luokkaiseksi Kiuruveden Yhteiskouluksi. Kiuruveden Säästöpankki sitoutui rakennuttamaan toimitalonsa yhteyteen lisärakennuksen koulun tiloja varten. Lisärakennus valmistui syksyllä 1923. Näissä tiloissa koulu toimi vuoteen 1950.

Oppikoulu muuttui kahdeksanluokkaiseksi vuonna 1950. Ensimmäiset abiturientit kirjoittivat vuonna 1953. Koulutilat kävivät pieniksi, ja hanketta uudeksi kouluksi viriteltiin pitkään. Työt päästiin aloittamaan vuonna 1949 seurakunnan vuokraamalle tontille urheilukentän viereen ja rakennus valmistui v. 1950. Koulutalo rakennettiin 2-kerroksiseksi ja siihen tuli mm. 10 luokkahuonetta ja juhlasali. Oppilasmäärä kasvoi nopeasti, ja rakennusta laajennettiin jo vuonna 1954 neljällä luokalla, kotitalousluokalla ja käsityöluokalla. Koulu siirtyi

valtion omistukseen vuonna 1958 nimellä Kiuruveden yhteislyseo. Samana vuonna rakennusta korotettiin ja rakennettiin voimistelusiipi. Tilanahtaus ei vieläkään hellittänyt, vaan uusia luokkia ja toinen voimistelusalirakennettiin vuosina 1964-65. Koulutilat laajennuksineen suunnitteli arkkitehti Aarne Timonen.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Edustaa arkkitehti Aarne Timosen 1950-luvun tuotantoa Kiuruvedellä.

Historiallinen: Liittyy koululaitoksen historiaan.

Maisemallinen: Taajaman maamerkki, muodostaa ala-asteen kanssa yhtenäisen 1950-luvun koulukokonaisuuden.

Merkittävyys: III, R, H, M

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä rakennuskohde.

12 Vanhainkoti Virranranta

1980-luvun alkupuolella asetettiin vanhustenhuoltosuunnitelmassa tavoitteeksi uusia epäkäytännöllinen kunnalliskoti nykyaikaiseksi vanhusten palvelukeskukseksi ja siirtää toiminnot Heinäkylästä taajamaan. Rakennuspaikaksi kaavoitettiin tontti Kiurujärven rantaan.

Uuden vanhainkodin suunnittelusta järjestettiin 2-vaiheinen kutsukilpailu v. 1987, jonka voittivat arkkitehdit Reijo Niskasaari, Kari Niskasaari ja Jorma Öhman, myöhemmin Arkkitehtitoimisto NVÖ. Voittaneessa työssä oli pohjaratkaisuna rakennuksen pituussuunnassa talon läpi ulottuva, rakennuksen sisä- ja ulkoarkkitehtuurissa erottuva yhdyskäytävä, johon liittyvät palveluasuntojen yksikkö, päiväkeskus, kotipalvelu- ja huoltotilojen osasto sekä asuinsoluista muodostettu vanhainkoti. Pääsisäänkäynnin yhteydessä sijaitseva päiväkeskus avautuu Kiurujärven rantamaisemaan. Rakennus valmistui v. 1992.

Pelkistettyjä, vaaleiksi rapattuja julkisivuja elävöittävät päiväkeskukseen liittyvät värikäs, pyöreä torni ja lasinen viherhuone sekä ikkunoiden yhteydessä värikkäät vaneriset neliöt. Sinkityt pinnat toistuvat konesaumatussa katteessa, sisäänkäyntien teräsrakenteisissa katoksissa ja osin julkisivuissa.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: 1990-luvun minimalistisen, pelkistetyn arkkitehtuurin tyylipiirteitä.

Historiallinen: Liittyy kunnan sosiaalitoimen historiaan

Maisemallinen: Taajaman rantamaisemaan liittyvä, merkittävä rakennus

Merkittävyys: III, R, H, M

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) ei suojelumääräyksiä.

13 Onnela & Toivola

Nivankatu 6 on Kiuruveden vanhin säilynyt, edelleen käytössä oleva liikerakennus. Kauppapalvelija Paavo Tertullian Niskanen osti Onnelan palstan kauppias Alfred Ruotsalaiselta v. 1903. Tontilla oli tuolloin jo kolme rakennusta. Niskanen osti vielä v. 1919 viereisen Toivolan palstan. Tontti rakennuksineen siirtyi Ambro Kärkkäisen omistukseen v. 1924.

Rakennuksessa toimi tämän jälkeen Hilja Kärkkäisen ruokakauppa ja Mähösen räätälinverstas sekä pihan toisessa rakennuksessa Miettisen leipomo. 1930-luvun alussa rakennuksen vuokrasi ja myöhemmin osti

kauppias Lauri Salminen ryhtyen pitämään kangas- ja vaatekauppaa. Toisesta rakennuksesta tuli kauppiaan asuintalo. Myöhemmin rakennuksessa on toiminut monenlaisia liiketiloja. Nykyisille omistajille rakennus siirtyi vuonna 1981.

Aiemmin liikkeen sisäänkäynti sijaitsi rakennuksen ulkokulmassa, mistä asiakas sisään astuessaan näki heti koko myymälän. Kauppaliikkeissä suosittiin nikkarityyliä, jolle olivat ominaisia monimuotoiset kattojen poikkipäädty, ”rontat”, ja runsaat koristeaiheet. Kaupparakennuksen nykyiset julkisivut ovat peräisin 1980-luvun lopun korjauksista. Vaikka rakennukset ovat kokeneet monia muutoksia, on kaupakartanon kokonaisuus asuinrakennuksineen, varastoineen ja suojaisine pihatiloineen säilynyt.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Historiallinen: Rakennukset ovat edustavat Nivankadun vanhimpia rakennuksia, kaupatoiminta jatkunut kiinteistössä 1800-luvun lopulta.

Maisemallinen: Rakennukset muodostavat kokonaisuuden, jossa muistumia tiiviistä, perinteisestä taajamapihasta.

Merkittävyys: III, H, M

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä rakennuskohde. Asemakaavassa suojeltava rakennus (sr-6).

14 Osuuspankki

1900-luvun alussa voimaan tullut osuustoimintalaki mahdollisti osuus-kassojen perustamisen. Kiuruvedellä aloitteen tekijöinä olivat maanviljelijät. Kiuruvedelle Osuuspankkeja perustettiin 11, mutta niistä viimeinenkin yhdistettiin Kiuruveden kirkonkylän osuuskassaan v. 1952.

Aluksi Osuuskassa toimi Elon yhteydessä. 1920-luvun alussa A. E. Niskaselta ostettiin Niemistenkadun varrelta kaupakartano pankkikiinteistöksi. Pankki korotti rakennusta kaksikerroksiseksi. Osuuspankki toimi tässä kiinteistössä vuoteen 1951, jolloin valmistui uusi arkkitehti Aarne Timosen suunnittelema

pankkikiinteistö. Vanha pankkirakennus purettiin v. 1979. Uuden pankkirakennuksen ensimmäiseen kerrokseen tuli pankin tilojen lisäksi pieniä liiketiloja mm. karstaamolle, kehräämölle, pesulalle, huonekaluliikkeelle, käsityöliikkeelle, kemikaliolle ja kampaamolle, ja toiseen ja kolmanteen kerrokseen asuinhuoneistoja.

Rakennus heijastelee vielä funktionalismin piirteitä. Rapattujen julkisivujen katukerroksessa on käytetty kivilaatoitusta ja askelmassa ja pihasisäänkäyntien ovikehyksissä graniittia. Rakennuksen päätyornit olivat 1950-luvun tyyliaiheita. Rakennusta laajennettiin vuosina 1959 ja 1980.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Liittyy arkkitehti Aarne Timosen Kiuruvedelle suunnitteleminen rakennusten sarjaan. Edustaa näyttävintä sodan jälkeistä rakentamista Kiuruvedellä. Funktionalismin tyylipiirteitä.

Historiallinen: Liittyy pankkitoiminnan historiaan.

Maisemallinen: Torialueen rajaava, merkittävä rakennus taajamakuvassa.

Merkittävyys: III, R, H, M

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) maakunnallisesti merkittävä rakennuskohde.

Asemakaavassa suojeltava rakennus (sr-6). Kaupunkikuvallisesti tärkeä alue, jolla ympäristön ominaispiirteet säilytetään (sk-2).

15 Toritalo

Otto I. Meurmanin taajaväkisen yhdyskunnan asemakaavaan v. 1926 suunnittelema tori alkoi muodostua kauppapaikaksi 1930-luvulta lähtien, ja alkuun paikalla oli vain myyntikojuja eli ”laahkoja” avoimella kentällä. V. 1938 torialueen eteläpäähän rakennettiin arkkitehti Saara Kivikanervon suunnittelema Lottakahvila, joka toimi linja-autoasemana vuoteen 1969 saakka. Torin ympärille rakennettiin 1950- ja 1960-luvuilla kerrostaloja, joissa 1. kerrokset olivat liiketilaa ja ylimmät kerrokset asuintiloja.

Kiuruveden kunta järjesti vuonna 1989 arkkitehtikilpailun torialueen kehittämiseksi. Kilpailun voittaneen arkkitehti Jari Saarnion työn pohjalta tori kunnostettiin ja laatoitettiin ja torin pohjoispäähän rakennettiin toritalo, joka oli tarkoitettu kioskeille ja pienille liikkeille. Rakennus avautuu lasiseinineen torialueen suuntaan. Rakennuksen arkkitehtuuri on hillittyä ja selkeälinjaista julkisivujen rapattuine pintoineen, pulpettikattoineen ja torialueen suuntaan avautuvine lasiseinineen. Rakennuksen alkuperäinen idea lasiseinäisestä sisäkäytävästä, jonka varrella on pieniä liikkeitä, on myöhemmin vesittynyt rakennukseen tehtyjen muutosten myötä.

Torin eteläpäässä sijainnut entinen linja-autoasema purettiin ja paikalle rakennettiin arkkitehti Hanna Oijalan suunnittelema esiintymislava kevytrakenteisine katoksineen v. 2004.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Edustaa 1990-luvulle tyypillistä vähäeleistä, selkeälinjaista arkkitehtuuria.

Maisemallinen: Rajaa torialuetta, liittyy taajamakuvaan merkittävään, keskeiseen julkiseen tilaan, toriin..

Merkittävyys: III, R, M

Suojelu: -

16 Seuratupa

Herännäisyys on vaikuttanut Kiuruvedellä voimakkaasti 1810-20-lukujen taitteesta lähtien. Aloitteen seuratuvan rakentamisesta lienee tehnyt talollinen Olof Kärkkäinen Hautakylästä. Aluksi seuratupa sijaitsi hautausmaalla nykyisen vuoden 1918 sankarihaudan läheisyydessä. Seuratupa mainitaan kirjallisissa lähteissä ensimmäisen kerran v. 1848, jolloin seuratupa varattiin pitäjänkokouksessa koleralasaretiksi. Seuratupa jouduttiin siirtämään v. 1850 kirkon tieltä, mutta se rappeutui huonoon kuntoon. Pitäjänkokouksen päätöksellä v. 1873 seuratupa siirrettiin nykyiselle paikalle pappilan maalle.

Tiedossa ei ole, kuinka paljon vanhoja hirsitä on seuratuvasa säilynyt sen muuttojen yhteydessä. Seuratupaa korjattiin v. 1917, jolloin se sai jugendtyylisen ulkoasun.

Kirkon tuhouduttua tulipalossa v. 1937 seuratupa muutettiin väliaikaiseksi kirkoksi ja sitä laajennettiin kirkkosalilla. Seuratuvan toisessa kerroksessa olivat yläsali ja kaksi kamaria asuntona. Näissä tiloissa yöpyivät mm. rippikouluun ja pitäjiltä kirkkoon tai seuroihin tulleet ihmiset. Alasalissa pidettiin seuroja. Vieressä oli papin asunto ja tarjoiluhuone.

Toinen kerros ja kirkkosalilaajennus purettiin 1970-luvun alussa. Rakennukseen jäivät keittiö, kamari ja sali (entinen tarjoiluhuone). Seuratupaa kunnostettiin jälleen v. 1990. Tuolloin huonejako säilytettiin, mutta julkisivuja pyrittiin palauttamaan 1900-luvun alkupuolen asuun.

Kulttuurihistorialliset arvot:

- *Historiallinen: Kiinteästi herännäisyyden historiaan liittyvä rakennus, jonka rakennusajankohta sijoittuu 1800-luvun loppupuolelle.*

Merkittävyys: III, H

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä rakennuskohde. Asemakaavassa suojeltava rakennus (sr-6).

17 Harjukatu

Harjukadun alueen pohjana on Otto I. Meurmanin 1920-luvulla laatima taajaväkisen yhdyskunnan asemakaava. Harjukadun asuttaminen ja rakennus-toiminta alueella alkoi sotien jälkeen v. 1945, kun seurakunta ryhtyi vuokraamaan tontteja. Alueelle ei ollut aluksi tietäkään: Harjukatu rakennettiin vasta v. 1953, ja pääosa alueen 1½-kerroksista asuinrakennuksista on rakennettu 1950-luvulla.

Arkkitehti Aarne Timosen Kiuruvedelle piirtämän B- tyyppitalon mukaisia taloja on Harjukadulla useita, joskin vain yksi niistä, Harjukatu 15, on toteutettu täysin piirustusten mukaan. Siinä ulkorakennus on liitetty kulmittain asuinrakennukseen. Muita alueen rakennusten suunnittelijoita ovat O. Rautio ja G. Lindström.

Suurehkot totit rajattiin pensasaidoin ja niille perustettiin hyötypuutarhoja. Asuinrakennusten sisäänkäynnit sijoitettiin pihan puolelle. Vuosikymmenien aikana kasvaneet puut ja muu kasvillisuus ovat tehneet pihatiloista suojaisia ja vehreitä.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Jälleenrakennusajan rakentamista edustava pientalomiljö.

Maisemallinen: Taajaman maisemakuvassa merkittävä, melko yhtenäinen alue.

Merkittävyys: III, M

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä alue, joka on säilytettävä.

18 Viskaalinmutka

Viskaalinmutkan asuinalue syntyi 1940-50-lukujen aikana. Alueen kadut noudattelevat Otto I. Meurmanin laatimaa taajaväkisen yhdyskunnan asemakaavaa vuodelta 1926. Alueen nimi tulee alueella asuneesta Sohvi Remeksestä, viskaalin Sohvista.

Kunta ryhtyi antamaan omistamaltaan Viskaalinmutkan alueelta tontteja asutustoimintaan välirauhan aikana. Kaksi ensimmäistä taloa ovat Viskaalinmutka 3 ja 5. Rakennustoiminta alueella alkoi varsinaisesti sotien jälkeen v. 1945, jolloin valmistuivat n.s. asevelipalstoille V. Laitisen suunnittelemat talot Viskaalinmutkan Nivannotkon puoleiseen päähän. V. 1946 valmistui Jorma Järven suunnittelema Metsänhoitoyhdistyksen talo.

1940-luvun lopussa ja 1950-luvun alussa valmistuivat Nivankadun varren suuremmat omakotitalot rapattuine julkisivuineen. Rakennusmestari Eino Mikkonen suunnitteli Viskaalinmutka 4:n v. 1952.

Rakennusmestari Eino Mikkosen suunnittelema Kulkutautisairaala rakennettiin v. 1946. Sairaalaan kuului pieni navetta, jossa henkilökunta kasvatti sikoja sairaalan käyttöön, kasvimaata ja marjapensasmaa. Vainajat säilytettiin pihalla puisessa rakennuksessa ja jääkellarista saatiin jäitä hoitoja varten. Sairaala muutettiin v. 1952 hoitajien asuntolaksi ja sai nimen Hoiturila. Rakennus on harvoja sotien jälkeisiä julkisia puurakennuksia. Pääsisäänkäyntiä reunustaa portaalimainen korostus. Rakennus kunnostettiin v. 2002 Päiväkeskus Pysäkin tiloiksi.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Maisemallinen: Jälleenrakennusajan yhtenäinen omakotialue, joka noudattelee Meurmanin asemakaavaa 1920-luvulta.

Rajautuu taajaman pääväylään Nivankatuun luoden keskeistä taajamakuva.

Merkittävyys: III, M

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä alue, joka on säilytettävä. Asemakaavassa erillispientalojen korttelialue, jolla ympäristö säilytetään (AO/s-1).

19 Kaivola

Hirsirunkoinen Kaivola rakennettiin v. 1923 K. P. Lappalaisen sahan työnjohtajan asunnoksi. Rakennusta käytettiin pitkään vuokratalona, ja huonejärjestystä on muokattu tätä tarkoitusta varten. Yläkerran huoneet rakennettiin 1940-luvulla. Rakennukseen on tehty 1970-80-luvuilla monia muutoksia niin, että sen ikää on julkisivuista vaikea päätellä. V. Heikkilän suunnittelema piharakennus on vuodelta 1957.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Historiallinen: Liittyy K. P. Lappalaisen sahan historiaan ja edustaa työnjohtajan asumistasoa.

Merkittävyys: III, H

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä rakennuskohde.

Asemakaavassa suojeltava rakennus (sr-6).

20 Niemelä

Niemelä rakennettiin v. 1927 oletettavasti muualta siirretyistä hirsistä. Suunnittelijana oli Antti Juntunen. Mansardikattoisen asuinrakennuksen hirsipintaiset julkisivut vuorattiin myöhemmin pystyrima-laudoituksella ja maalattiin punaisiksi. Sisäänkäynti-katoksen yläpuolella on parveke. 1970-luvulla rakennuksen pohjoispäädystä purettiin keittiön johtava ulkoeteinen. Pihapiirissä on ulkorakennus. Navetta purettiin 1950-luvulla.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Edustaa 1920-30-lukujen hirsirunkoista asuinrakennustyyppiä.

Merkittävyys: III, R

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä rakennuskohde.

Asemakaavassa suojeltava rakennus (sr).

21 Piispala

Piispala rakennettiin piispa Väinö Malmivaaran eläkeasunnoksi pappilan maasta lohkotulle tontille. Piispalan suunnitteli v. 1950 nivalalainen rakennusmestari V. Tiihonen, joka oli tuolloin urakoimassa Kiuruveden yhteiskoulua. Piispalan rakennutti pastori Tatu Malmivaara. Aluksi talossa asuivat arkkitehti Aarne Timonen sekä Fanny ja Kalle Himanen. Väinö Malmivaara muutti Piispalaan v. 1954 jäätyään eläkkeelle piispan virasta. Tatu Malmivaara, joka oli Kiuruveden pitäjänapulainen (1945-57) ja Kiuruveden oppikoulun rehtori (1948-71), asui talossa vuosina 1957-1971.

Rakennuksen ensimmäiseen kerrokseen tehtiin olohuone, kaksi huonetta ja keittiö, toiseen kerrokseen kaksi huonetta ja kellarikerrokseen sauna pesutiloineen ja puuvarastoineen sekä kellari. Julkisivut ovat rapatut. Rakennusta kunnostettiin 1970-80-luvuilla, mm. 1986 rakennettiin lasikuisti. Piispalassa on suuri, rantaan ulottuva puustoinen piha.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Edustaa 1950-luvun tyyliipirteitä.

Historiallinen: Rakennukseen liittyy henkilöhistoriaa.

Maisemallinen: Luo Kirkkokadun puistomaista asuinmiljöötä

Merkittävyys: III, R, H, M

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä rakennuskohde.
Asemakaavassa suojeltava rakennus (sr-6).

22 Pirilä

Pirilä rakennettiin v. 1917 K. P. Lappalaisen sahan työmiesten asunnoksi. Hirsirunkoisessa, kaksikerroksisessa rakennuksessa oli alkuun 4 keittiön ja kamarin asuntoa, kaksi alhaalla ja kaksi ylhäällä.

Rakennus siirtyi yksityiselle v. 1945. Rakennuksen huonejakoa on muutettu niin, että yläkerrassa on yksi huoneisto ja alakerrassa yksi huoneisto. Yläkertaan johtavat puiset kierreportaat. Alakerrassa oli alkuun kaikkien asukkaiden yhteinen leivinuuni, joka ulottui seinän läpi kamariin lämmittäen molemmat huoneet. Pirilän pihapiirissä ollut pitkä liiterirakennus on purettu.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Edustaa Kiuruvedellä harvinaista työläisasuintaloa. Rakennus harvoja säilyneitä hirsirunkoisia 1910-luvun 2-kerroksisia asuintaloja taajamassa.

Historiallinen: Liittyy K. P. Lappalaisen sahan historiaan.

Maisemallinen: Hahmoltaan ryhdikkäänä ja selkeänä muodostaa alueen kiintopisteen.

Merkittävyys: III, R, H, M

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä rakennuskohde.
Asemakaavassa suojeltava rakennus (sr-6).

23 Vainoniemi

Tila muodostui pappilan maalle 1890-luvun lopulla, miltä ajalta rakennuksen oletetaan olevan. Rakennusta laajennettiin 1910-luvulla. 1900-luvun vaihteessa talossa toimi kauppa ja kahvila.

Vainoniemi-nimen paikka sai v. 1920 taloon asumaan muuttaneen Juho Alfred Walfrid Vainoniemen mukaan, joka muutti paikalle Niemiskylässä pitämästään kaupasta. Vainoniemi osti tontin seurakunnalta v. 1940 ja asui paikalla kuolemaansa vuoteen 1949 saakka. Ulkokuorauksessa näkyy rippeitä vuosisadan vaihteen kaupunkien runsaspiirteisestä nikkarityylistä.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Viimeisiä säilyneitä Kirkkoharjuntien vanhoja asuinrakennuksia. Julkisivuissa piirteitä 1900-luvun alun nikkarityylistä.

Maisemallinen: Vehreine pihoineen maisemallisesti merkittävä alueella.

Merkittävyys: III, R, H, M

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä rakennuskohde.

24 Veikkola / Päivärinne

Päivärinteen asuinrakennuksen on suunnitellut rakennusmestari Eino Mikkonen ja rakentanut maalari Tapaninen v. 1929. Rakennettaessa käytettiin kirkon korjauksen yhteydessä poistettua puutavaraa. Rehtori Ilmari Juva asui talossa 1930-luvulla. Nykyiselle omistajasuvulle talo siirtyi v. 1939. 1960-luvulla talon nimi muutettiin Veikkolaksi.

Rakennuksen pitkä lasiveranta muutettiin 1970-luvulla pesutiloiksi. Veikkola on Lähteentien ensimmäisiä asuinrakennuksia.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Alueen vanhimpia asuinrakennuksia. Edustaa rakennusmestari Eino Mikkosen tuotantoa.

Maisemallinen: Maisemallisesti tontti kaunis kokonaisuus.

Merkittävyys: III, R, M

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä rakennuskohde.

25 Yhtiöntalo

Yhtiöntalon rakennutti nimismies O.W. Koponen v. 1902. Vuokralaisena oli Kiuruveden ensimmäinen kunnanlääkäri Hulda Hakulinen. Vuonna 1912 talo siirtyi pitäjänapulaisen Albin Viljakaisen lesken Hiljan omistukseen. Sitten rakennuksen omisti puutavarayhtiö Kymmene Yhtiö, joka vuokrasi taloa mm. rehtori Ilmari Juvalle. Yhtiö muuttui 1930-luvulla Kymi Oy:ksi ja talo toimi sen piirimiesten ja työnjohtajien virkatalona.

Rakennukseen on tehty useita muutoksia. Nykyisen ulkoasunsa rakennus sai v. 1964. Yhtiö myi talon

yksityiselle v. 1980. Ulkorakennus on vuodelta 1952.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Historiallinen: Rakennukset edustavat metsäyhtiöiden piiriesimiesten ja työnjohtajien virkataloa.

Maisemallinen: Maisemallisesti arvokas kohde, joka liittyy Kirkkokadun ja hautausmaan miljööseen

Merkittävyys: III, H, M

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä rakennuskohde.

Asemakaavassa rakennustaiteellisesti tai historiallisesti arvokas rakennus(sr-1).

26 Nälkään kuolleiden hautausmaa

Suurina nälkävuosina 1860-luvulla Kiuruvedellä kuoli useita satoja ihmisiä nälän heikentäminä tauteihin. Eräiden tietojen mukaan kuolleita oli ollut 1100 ihmistä, joista suuri osa muualta, mm. Pohjanmaalta tulleita kulkijoita. Mäntyniemeen, vanhan pappilan taakse perustettiin hautausmaa v. 1830, mutta alue osoittautui kivikkoiseksi ja sinne haudattiin luultavasti vain nälkävuosina kuolleita.

Seurakunta pystytti Mäntyniemeen 1950-luvun alussa muistomerkkin, jonka suunnitteli arkkitehti Arne Timonen. Luonnonkivistä kartion muotoon muuratun muistomerkkin huipussa on risti hienoksi hakatusta harmaasta graniitista. Muistopatsaassa on teksti: ”Tässä lepäävät suurina halluvuosina 1867-68 nälkään sortuneet korven raivaajat”. Hautausmaalla kasvaa sankka kuusikko.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Historiallinen: Liittyy kirkon historian vaiheisiin. Karu muistomerkki, joka kertoo noin 150 vuoden takaisesta ankarasta ajanjaksosta.

Maisemallinen: Kuusikkoinen metsikkö liittyy taajamakuvallisesti merkittävään Vanhn pappilan ranta-alueeseen.

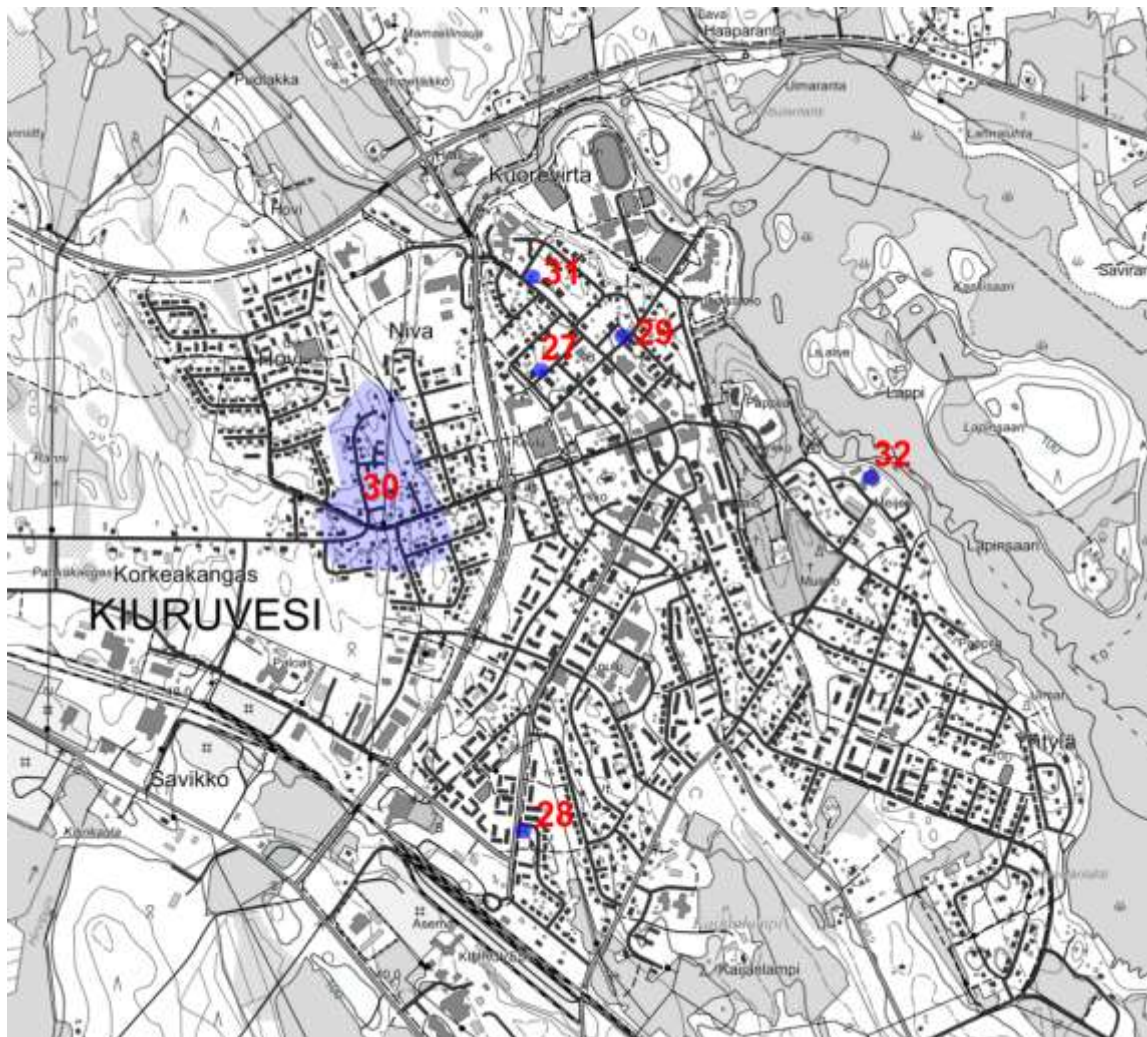
Merkittävyys: III, H, M

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa(2005) paikallisesti merkittävä rakennuskohde.

Asemakaavassa historiallinen hautausmaa-alue, jolla ympäristö säilytetään (EH/s-2).

Muut inventoidut kohteet

Muut inventoidut kohteet ovat v. 1989 inventoituja kohteita, joita ei arvetettu taajaman osayleiskaavassa v. 2005 paikallisesti merkittäviksi kohteiksi tai joiden kulttuurihistorialliset arvot ovat heikentyneet rakennukseen tehtyjen muutosten tai rakennuksen huonon kunnan vuoksi.

- 27. Paloasema
- 28. Matkustajakoti Tapiola
- 29. Suoja
- 30. Korkeakangas
- 31. Hakala
- 32. Vanha meijeri

27 Paloasema

Kiuruveden vapaaehtoinen palokunta perustettiin v. 1903. KWPK jakaantui pelastus- ja sammutusosastoiksi. Palokunta sai ensimmäisen kalustovajan v. 1909 kirkonkylän keskustaan. Palolautakunta perustettiin v. 1935 ja palopäälliköksi valittiin Pekka Vartiainen. Palokunta muuttui puolivakinaiseksi v. 1939. Vartiaisen jälkeen palopäälliköksi tuli kauppias Lauri Salminen, ja paloaseman varasto siirtyi kauppiaan piharakennukseen.

Paloasema rakennettiin sotien jälkeen vuonna 1949.

Samalla palopäällikön virka vakinaistettiin. Rakennuksen suunnitteli rakennusmestari Eino Mikkonen. Aluksi paloasemalla toimi myös kunnanvarasto, ja rakennuksessa oli lisäksi palopäällikön asunto. Rakennuksen lähelle valmistui uusi osa v. 1970. Rakennus on nyt yksityisomistuksessa ja toimii korjaamotiloina.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Edustaa 1940-luvun pelkistynyttä, funktionalismia ennakoivaa julkisivusommitelua. Harvinaistuva rakennustyyppi.

Historiallinen: Liittyy palolaitoksen vaiheisiin.

Maisemallinen: Torni muodostaa maamerkin Palokadulla.

Suojelu: -

28 Matkustajakoti Tapiola

Rautatien rakentamisen myötä 1920-luvulta lähtien syntyi aseman tuntumaan asutusta ja liiketoimintaa. Liljan matkustajakoti tuhoutui tulipalossa 1950-luvun alussa. Heikki Tenhunen ja Antti Mehtonen ryhtyivät rakentamaan uutta matkustajakotia Asematien varteen Kallion tilasta ostetulle tontille. Rakennuksen suunnitteli A. Kettunen. Majoitustilojen lisäksi rakennuksessa oli ravintola, konttori, myymälä sekä leipomo. Nimi ”Kalakukko” vaihtui Tapiolaksi, kun matkustajakodissa yöpyi runsaasti Tapiola-yhtiön herroja. Rakennus on ollut pitkään käyttämättömänä ja on huonokuntoinen.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Edustaa harvinaistuvaa 1950-luvun puukerrostalo- ja matkustajakotityyppiä.

Maisemallinen: Elävöittää Asematien miljööä. Nykyinen kunto on heikentänyt rakennushistoriallisia arvoja.

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä rakennuskohde.

29 Suoja

Kiuruveden nuorisoseuran perustava kokous pidettiin v. 1895. Toiminta oli vilkasta ja toimintapaikkana kirkonkylän kansakoulu. Tärkeän aseman sai musiikin ja urheilun harrastus. Nuorisoseura päätti rakentaa oman talon v. 1899, mutta rakennus valmistui vasta v. 1902. Uuteen rakennukseen tulivat juhlasali, keittiö ja kamari.

Seuratoiminta vilkastui, ja rakennuksessa toimivat myös lukutupa, kuntakokoukset ja posti. Rakennus kävi toiminnan laajetessa 1910-luvulla pieneksi. Jugendtyylisen laajennuksen suunnitteli

rakennusmestari Pekka Lind ja se valmistui v. 1914. Uuden juhlasalin myötä entinen juhlasali jäi ravintolaksi. Vuonna 1930 rakennus tuli Kiuruveden suojeluskunnan käyttöön. Toiminta painottui urheiluun, sotilaallisiin harjoituksiin ja musiikkiin. Myöhemmin rakennus siirtyi suojeluskunnan omistukseen ja nimi muuttui Suojaksi. V. 1975 rakennettiin kellariin sauna. Sisätiloihin on tehty monia muutoksia.

Jatkosodan jälkeen suojelukunnat lakkautettiin ja niiden omaisuus jaettiin. Anomuksesta talo luovitettiin v. 1944 Kiuruveden nuorisoseuralle ja Voimistelu- ja urheiluseura Jänteelle. V. 1958 rakennuksen julkisivuja muutettiin mm. purkamalla avokuisti. Rakennus on nyt yksityisomistuksessa ja liikekäytössä.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Edustaa vanhaa kokoontumis- ja iltamienpitopaikkaa, rakennustyyppinä harvinainen Kiuruvedellä. Julkisivuissa jugendin piirteitä. Liittyy rakennusmestari Pekka Lindin jugendhenkisten rakennusten sarjaan. Nykyinen kunto ja tehdyt muutokset ovat heikentäneet rakennushistoriallista arvoa.

Historiallinen: Liittyy nuorisoseuraliikkeen ja paikkakunnan historiaan.

Maisemallinen: Näkyvä rakennus pääkadun miljöössä, joskin nykyinen rakennuksen kunto ja pihan käyttötapa varastona ovat heikentäneet maisemallista arvoa.

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) maakunnallisesti merkittävä rakennuskohde.

30 Korkeakangas

Korkeakankaan alue muotoutui kirkonkylän liepeille mökkiläisasutuksena 1930-luvulla, kun seurakunta ryhtyi antamaan tontteja vuokralle halpaan hintaan. Rakentaminen oli alueella vapaata, kun samaan aikaan taajaväkisen yhdyskunnan alueella rakentamisesta määrättiin asema-kaavalla. Rakennuksia tehtiin Korkeakankaalle muualta siirretyistä vanhoista tuvista, aitoista ja riihistä, ja ne olivat pieniä, yleensä vain keittiön ja kamarin käsittäviä taloja. Rakennustoiminta oli vilkkainta sotien jälkeen. 1950-luvulle tultaessa asutusta oli nauhamaisesti kirkonkylän vanhan tieyhteyden Niemistenkadun varrella sekä nykyisten Lounajantien ja Tukkitien varsilla, myös Ratisentien ja Antintien alkupäässä.

Korkeakankaan rakentamista ryhdyttiin ohjaamaan kirkonkylän rakennuskaavalla 1960-luvulta lähtien. Alkuperäisiä 1930-luvun rakennuksia on jäljellä enää muutamia, osa kunnoltaan heikkoja tai asumattomia. 1940-50-luvun 1½-kerroksisia asuinrakennuksia on Lounajantiellä ja Niemistenkadulla, mutta ne eivät muodosta laajempia yhtenäisiä kokonaisuuksia. Asuinrakennuksia on peruskorjattu, mikä näkyy rakennusten julkisivuissa. Lounajantiellä ja Niemistenkadulla näkyy teiden vanha luonne paikoin raittimaisena miljöönä, jota reunustavat pensasaidat ja puusto sekä kadun linjausta myötäilevät rakennukset. Vehreä ympäristö peittää epäyhtenäistä rakennuskantaa. Alueen rakennuksia on uusittu vilkkaasti, ja vanhasta rakennuskannasta on jäljellä enää rippeitä.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Historiallinen: Alueeseen liittyy historiallista tietoa työväestön asuinalueen syntymisestä. Vanhasta miljööstä on jäljellä enää muutamia yksittäisiä rakennuksia.

Suojelu: -

31 Hakala

Ajuri Jussi Hyvönen rakensi 1920-luvun alussa Pyhännäntien (nykyinen Nivankatu) varteen huoneen ja kamarin talon siirretyn rakennuksen hirsistä. Rakennus peruskorjattiin 1980-luvulla. Pihassa olleet sauna ja liiteri/talli on purettu.

Rakennuksen vieressä on 1940- ja 1950-lukuja edustavien Viskaalinmutkan sekä Pössilän ja entisen sairaalan muodostama aluekokonaisuus.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rakennushistoriallinen: Edustaa 1920-luvun yhden huoneen asuntorakentamista, Nivankadun viimeisiä hirsirakennuksia.

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) ei suojelumääräyksiä.

32 Vanha meijeri

Kiuruvesi oli merkittävää aluetta karjan kasvatuksessa ja maidon tuotannossa jo 1800-luvulla. Maidon jalostus käynnistyi ensimmäisten ostomeijerien myötä 1880-90-lukujen vaihteessa. Kun vuoden 1901 osuustoimintalaki mahdollisti osuusmeijereiden perustamisen, rakennettiin kirkonkylän osuusmeijerille oma, Hankkijan suunnittelema meijerirakennus v. 1908. Uutta tekniikkaa edustivat höyrykäyttöiset laitteet ja betonirakenteet.

Kerman vastaanotosta siirryttiin maitomeijeriksi v. 1938 ja edelleen v. 1979 voimariinin valmistukseen. Meijerin toiminta päättyi v. 1996. Rakennus siirtyi Kiuruveden Kehittämisosakeyhtiölle v. 2002 ja se muutettiin luonnontuote- ja elintarvikeyritysten hautomoksi. Kiuruveden kaupungin omistama rakennus on nyt pääosin tyhjiillään.

Meijeriin on tehty kahdeksan laajennusta 1930-luvulta vuoteen 1984. Vanhinta osaa edustaa 2-kerroksinen rakennuksen keskiosa, joka on jäänyt eri aikoina tehtyjen laajennusten sisälle. Sen ulkoseiniä on purettu ja aukotuksia muutettu. Rakennuksen julkisivuissa näkyvät pitkän toiminta-ajan eri

vuosikymmeninä tuomat toiminnalliset muutokset, historiallinen kirjo ja kerroksisuus. Myös sisätiloihin on tehty lukuisia muutoksia. Rakennuksessa on ilmennyt kosteus- ym. vaurioita. V. 2016 tehdyssä asemakaavan muutoksessa todettiin, että muutosten myötä rakennuksen historiallinen suojeluarvo on olennaisilta osin menetetty.

Meijerin 2-kerroksisen autotalli- ja asuinrakennuksen suunnitteli arkkitehti Arne Timonen v. 1953. Myöhemmin rakennuksessa oli myymälä- ja kokoustiloja. Nyt rakennuksessa toimii yksityinen päiväkotitoiminta. Veikko Larkaksen suunnittelema konttori- ja asuinrakennus valmistui v. 1961. Rakennus on asuinkäytössä.

K. P. Lappalainen oli perustanut meijerin eteläpuolelle saha-, mylly- ja höylälaitoksen v. 1912, mutta saha paloi v. 1926. Toiminta ei jatkunut enää yhtä vilkkaana, vaikka uusi saha valmistuikin pian. Saha siirtyi Antti Matikalle 1941 ja sahaus elpyi uudelleen. Matikka rakennutti puusepänverstaan v. 1947 vanhoista Yhdyspankin hirsistä. Kun yritys päättyi v. 1958 konkurssiin, meijeri osti rakennuksen ja 1960-luvun alussa vielä saharakennuksen ja sahan konttorin. Myöhemmin saharakennusta laajennettiin autotalleiksi, autokorjaamoksi ja asunnoksi. Rakennuksessa on ollut yritystoimintaa, mutta tällä hetkellä rakennuksessa on vain asunto.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Historiallinen: Taajaman vanhin säilynyt teollisuusympäristö liittyy Kiuruveden elinkeinojen historiaan ja maatalouden kehitykseen. Puusepänverstaas jääne alueen saha- ja puuyritystoiminnasta.

Maisemallinen: Alue piippuineen muodostaa yhdessä kirkon kanssa taajaman maisemaprofiilia.

Suojelu: Taajaman osayleiskaavassa (2005) paikallisesti merkittävä rakennuskohde.

Asemakaava: Suojelumerkintä poistettu asemakaavasta v. 2016.

Lähteet:

Huovinen, Leo, *Kiuruvesi 1873-1980. Kiuruvesi 1988*

Kiuruveden kaupungin arkisto

Kiuruveden kaupungin kotisivut www.kiuruvesi.fi

Kiuruveden kunta, Kiuruveden Kotiseutuyhdistys ry, Kiuruveden rakennusperinnettä. Iisalmi 1992

Laukkanen, Aulis, Tikkanen Ossi, Winberg Lauri, Kiuruveden Kotiseutuyhdistys, Kylien Savut. 1988

Oijala, Hanna, Nuutinen, Mirja, Kiuruveden kulttuuriympäristö ja sen hoito. Kiuruveden kaupunki Tekninen palvelukeskus 2002

Pohjois-Savon liitto, Pohjois-Savon kulttuuriympäristöselvitys osa 2. 2011

Porkola, Viljo, Kiuruveden seurakunta 1763-1962

Rakennuskulttuurin inventointilomakkeet. Kiuruveden kunta/kaupunki 1989-

Tikkanen, Mauno, Kiuruveden kunta 1873-197.

Ylä-Savon kirkot. Suomen kirkot 19. Museovirasto. Tammisaari 1993

Valokuvat: Kiuruveden Kotiseutuyhdistyksen vanhojen valokuvien arkisto. Mikäli kuvassa ei mainintaa lähteestä: Kiuruveden kaupungin kuva-arkisto.